

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 72 Ağustos 2020 & Volume: 13 Issue: 72 August 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

HZ. PEYGAMBER'İN BAŞARILI OLMASINDA BEŐERİ UNSURLARIN ETKİŐİ *THE EFFECT OF HUMAN ASPECTS ON THE PROPHET'S (PBUH) SUCCESS*

İhsan ARSLAN*

Öz

Bu araştırmada Hz. Peygamber'in başarılı olmasını sağlayan üstün ahlakî özellikler incelenirken referans olarak Temel İslâmi Bilimler alanındaki kaynaklar kullanılmıştır. Risâlet öncesi hayatında toplum içerisinde kaliteli bir insan olarak tanınan Allah Resûlü nübüvvetle taltif edilince insanî olarak kendisini ifade etmede zorluk yaşamamıştır. Üstün ahlaka sahip olması, mütevazı yaşam tarzı, varlıklara karşı merhametli davranması, daima affetme yolunu tutması, kabilevî eğilimlerden uzak durması, insanların fikir, ifade, din ve vicdan hürriyetlerini önemsemesi, hayatının merkezine müsamahayı yerleştirmesi, liyakat ve ehliyetten ödün vermemesi, hedefine ulaşmak için azimli olmayı şiar edinmesi ve adalet ilkesine sınıksız sarılması, onun iyi bir insan olduğunu göstermektedir. Bu vasıfların Hz. Peygamber'in başarıya ulaşmasında önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Ahlak, Sabır, Liyakat, Adalet.

Abstract

In this research, the sources on the basic Islamic Sciences have been used as a reference when examining the Prophet Muhammed's superior moral characteristics that enabled him to succeed. When the Messenger of Allah, known in the pre-Risala life as a top-caliber person in the society, was rewarded with prophethood, he had no difficulty in expressing himself humanly. His having superior morality, modest lifestyle, compassionate attitude towards beings, always being merciful, staying away from tribal tendencies, caring for the freedom of ideas, expression, religion and conscience, putting tolerance in the centre of his life, never compromising merit, his ambition to achieve his goal and clinging to the principle of justice show that he is a good person. Consequently, it was concluded that these qualities had a significant effect on the success of the Prophet Muhammad (pbuh).

Keywords: Prophet Muhammad (Pbuh), Morality, Patience, Merit, Justice.

* Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Öğretim Üyesi, ORCID ID: 0000-0003-4790-0711, ihsan.arslan@erdogan.edu.tr

Giriş

Yeryüzünde insanın yaşamaya başlamasıyla birlikte Allah gerekli gördüğü zamanlarda insanlar arasından seçtiği kişileri peygamber olarak göndermiştir. Bu peygamberlerin en önemli özellikleri aynı türden olmalarıdır. Mesajın en iyi şekilde ulaşabilmesi için elçilerin insan orijinli olmaları gerekmektedir. Allah, peygamber gönderirken bu kuralı daima dinamik tutmuştur. Bu sebeple O, elçilerini toplum tarafından tanınan kişilerden tercih etmiştir. Peygamber olarak gönderilen kişilerle diğer insanlar arasındaki tek fark, onların Allah'tan vahiy almaları ve onu insanlara tebliğ etmeleridir. Peygamberler bu görevlerini yerine getirirken insanî özellikleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Farklı formatta olan varlıkların insanlara vahiy dışında vereceği bir şeyleri yoktur. Bu açıdan vahyin yaşanarak/uygulamalı bir şekilde anlatılması, kalıcılığı ve sürekliliği sağlamıştır. Çünkü insanların peygamberleri örnek/model görmeleri gerekmektedir. Bu özellik, insanları onlara yaklaştırmış, dinlenmelerini ve kabul edilmelerini kolaylaştırmıştır. Böylece vahiy alan kişi ile diğerleri arasında doğal bir iletişim bağı kurulma aşamasına gelinmiştir.

Nübüvvet halkasının sonuncusu olan Hz. Peygamber risâlet dönemine kadar halkın arasında onlardan biri olarak yaşamıştır. O, bu dönem içerisinde insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmuş, karakterli ve onurlu biri olarak ön plana çıkmıştır. O, etrafına yaydığı pozitif enerjiyle insanlar arasında saygın bir konuma sahip olmuştur. Olumsuz davranışların yaygın olduğu ortamda kaliteli biri olarak yaşamaya çalışmak, erdemli bir harekettir. Allah Resûlü'nün bu olumlu davranışları, nübüvvetle taltif edilince kendisine yardımcı olmuş, ayrıca onlara kendisini tanıtmak durumunda kalmamıştır. O, cahiliyenin olumsuz örf ve âdetlerinden kendisini korumayı başarmış ve insanların aleyhinde konuşmalarına malzeme vermemiştir. Bu bağlamda onun tebliğe başladığı zaman: *"Şu dağın ardında sizlere saldırmak üzere bir ordunun olduğunu söylersem, ne dersiniz"* sorusuna aldığı: *"Daha önce biz senin yalan konuştuğuna şahit olmadık"* cevabı, onun halk tarafından ne kadar güvenilir biri olarak bilindiğini göstermektedir. Resûlullah'ın tebliğin başlangıcında insanların anlayacağı şekilde kendini ifade etmeye çalışması, toplumda bir karşılığının olmasındandır. Kişinin üstün insanî vasıflara sahip olması, İslâm'ın yayılmasında oldukça önemlidir. Bu çalışma, Allah Resûlü'nün başarılı olmasında etkili olan unsurları ortaya koymayı hedeflemektedir.

1. Üstün Ahlak Sahibi Olması

Allah, insanları zıt kutuplu formatta yaratmıştır. İnsanın yapısında ahlaklı davranışta bulunma özelliği olduğu gibi, gayri ahlaklı davranışta bulunma özelliği de vardır. O, doğası gereği bu iki özellikte birlikte yaşar. Ahlaklı olmak veya ahlaksız olmak insanî bir vasıftır. İnsanlar ahlaklı davranışta bulunarak saygın bir konuma sahip olurlar. Allah'ın gönderdiği peygamberler, insanlık tarihinin en üstün ahlâka sahip karakterli kişileridir. Onlar hem içinde yaşadıkları topluma hem de daha sonra gelecek nesillere iyi örnekler sunmuşlardır. Bu sebeple onların hayata dair ortaya koyduğu evrensel ilke ve prensipler fertler ve toplumlar için rol-model özelliğine sahiptir. Hz. Peygamber ilk vahiy tecrübesi esnasında yaşadıklarının etkisinde kalarak Hz. Hatice'ye: *"Kendimden korkuyorum"* deyince Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamber'i teselli etmek için onun hakkında söylediği: *"Hayır, Allah'a yemin ederim ki, O seni hiçbir vakit utandırmaz. Çünkü sen, akrabayı koruyup gözetirsin. Borçluların borcunu verirsin. Doğruluktan ayrılmazsın. Fakirlere yardım eder, misafirleri ağırlarsın. Muhtaçların ihtiyaçlarını karşılırsın."* (İbn Sa'd, 1990, I, 153; Buhârî, 1992, Bedu'l-Vahy, 3) sözleri onun peygamberlikten önceki ahlâkî durumunu ve toplumdaki mevkiini açıkça ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerim: *"Şüphesiz ki sen üstün bir ahlâk üzerisin."* (Kalem: 68/4) *"Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi."* (Âl-i İmrân: 3/159) *"Andolsun Allah'ın Elçisi'nde sizin için, Allah'ı ve ahireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için, uyulacak en güzel bir örnek vardır"* (Ahzâb: 33/21) gibi âyetler, Hz. Peygamber'in ahlâkından övgüyle bahsetmekte ve onu Müslümanlara yegâne örnek olarak takdim etmektedir.

Hz. Âişe'ye Hz. Peygamber'in ahlakı nasıldır? diye sorulduğunda *"Sizler hiç Kur'ân okumuyor musunuz? Onun ahlâkî Kur'ân'dır"* (Müslim, 1992, Müsâfirin, 139) şeklindeki değerlendirmesi, onun hayatının her aşamasında ortaya koyduğu davranışların, Müslümanlar için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Allah Resûlü bu konudaki misyonunu ise şöyle tanımlamaktadır: *"Ben mükemmel ahlâkî tamamlamak için gönderildim."* (Mâlik b. Enes, 1992, Husnû'l-Huluk, 8; Ahmed b. Hanbel, 1992, II, 381) Yine o: *"Sizlerin en hayırlısı, ahlakî en güzel olanınızdır"* (Buhârî, Menâkıb, 23) ve *"Bana en sevimselileriniz ve Kıyamet gününde bana en yakın olacak olanlarınız, ahlâkî en güzel olanınızdır"* (Tirmizi, 1992, Birr, 71) diyerek bütün Müslümanlara ahlak bakımından en iyi konumda olmalarını öğütlemektedir. Ayrıca Resûlullah dualarında konunun önemine şöyle vurgu yapmaktadır: *"Allah'ım, yaratılışımı güzel kıldığın gibi ahlâkımı da güzelleştir. Beni kötü ve hoş gitmeyen huylardan uzak tut. Allah'ım, beni en güzel ahlaka yönelt. Ona yöneltecek yalnızca sensin."* (Ahmed b.

Hanbel, I, 403). Âyetler ve hadisler bağlamında konuya yaklaştığımızda insanın doğasında bulunan etik davranma özelliği ön plana çıkmaktadır. Hz. Peygamber de beşerî ilişkilerinde daima bu insanî yönünü aktif hale getirmiş, muhataplarına bu minval üzere davranmış ve onlara ahlaklı, erdemli ve faziletli davranışlarda bulunmalarını tavsiye etmiştir. Bu sebeple Resûlullah saygın, ölçülü, güvenilir, vefalı, Müslümanlar tarafından sevilen ve takdir edilen, doğruluğundan ve samimiyetinden şüphe edilmeyen bir karaktere sahiptir. Aynı zamanda o, meslektaşlarının saygısını kazanmış bir tüccardı. Onunla peygamberlik öncesinde arkadaşlık yapanlar onun çok iyi bir arkadaşı olduğunu, hak ve adalet hususunda hatır-gönül tanımadığını ve kesinlikle de riyakârlık yapmadığını belirtmişlerdir. (İbnü'l-Esîr, 2009, II, 317; İbn Hacer, 2001, III, 213). O, hayatının her aşamasında erdemli ve faziletli davranışlarda bulunmaya özen göstermiş, etrafındakilere de pozitif enerji vermiştir.

Üstün ahlaka sahip olmanın en önemli göstergesi, güvenilir olmaktır. Hz. Peygamber, doğduğu ve yetiştiği ortam cahiliyenin bütün olumsuz hareketlerinin en yaygın olduğu bir döneme tesadüf etmesine rağmen, Câhiliyenin olumsuz örf ve âdetlerine bulaşmadan bir yaşam geçirmiştir. O, insana değer kazandıran ahlakî özellikleriyle ön plana çıkmış ve toplum içerisinde vefalı, doğru sözlü, dürüst ve güvenilir olduğu için toplum içerisinde "el-Emîn" lakabıyla şöhret bulmuştur (İbn Sa'd, 1990, I, 116, 123; İbn Seyyidinnâs, 1992, I, 116). Kabe'nin tamirinden sonra Hacerü'l-Esved'in nereye konulacağı konusunda kabileler arasında tartışma çıkınca içlerinden Ebû Ümeyye b. Muğîre'nin: "Bu mescidin kapısından ilk girecek kişi, aramızdaki sorunu çözmek için hakem olsun" teklifi doğrultusunda beklemeye başlamışlar ve kısa bir süre sonra da Resûlullah Kabe'nin kapısından içeriye girince hep bir ağızdan: "Bu emin olan Muhammed'dir ve vereceği hükme razıyız" diyerek memnuniyetlerini ortaya koymuşlardır. Hz. Peygamber de Hacerü'l-Esved'i bir yaygının üzerine koydurarak her kabile reisine ucundan tutturarak bu şerefe nail olmalarını sağlamış ve taşı kendisi yerine koyarak muhtemel bir kargaşanın çıkmasına engel olmuştur (İbn Hişâm, ts, I-II, 197).

Hz. Peygamber: "Yakın akrabamı uyar" (Şüarâ: 26/214) âyeti nâzil olunca İslâm'ı Mekkelilere tebliğ etmeye karar verdi ve Safa tepesine çıkarak: "Ey Kureyş topluluğu!" diye seslendi. Onun çağrısını işiten Kureyş kabilesi toplanarak: "Ey Muhammed! Ne oluyor?" diye sordular. Hz. Peygamber: "Sizlere şu dağın eteğinde bir süvari birliğinin olduğunu söylersem, beni tasdik eder misiniz?" diye sorunca onlar: "Evet, daha önce biz senden her hangi bir yalan işitmedik" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Allah Resûlü: "Sizlerin büyük bir azaba uğrayacağınızı haber veriyorum. Ey Abdülmüttaliboğulları! Ey Abdümenafçoğulları! Ey Zühreoğulları! Allah bana yakın akrabalarımı uyardımanı emretti. Sizler, Allah'tan başka ilah yoktur, demedikçe benim sizlere dünya ve ahirette bir faydam olmaz" diyerek sözlerini tamamlayınca Ebû Leheb ayağa kalkarak: "Kahrolasica! Bizleri buraya bunun için mi çağırдың?" diyerek tepkisini göstermiştir (İbn Sa'd, 1990, I, 156-157). Resûlullah'ın çağrısına cevap verenlerin "Yalan konuşmayacağına" şahitlik etmesi, onun ne kadar doğru sözlü ve güvenilir biri olduğunu göstermektedir.

Mekke Site Devleti'nin hakkında ölüm fermanı çıkartmasından sonra doğduğu ve yaşadığı şehri terk etmek zorunda kalmasına rağmen Hz. Peygamber'in yanında bulunan Mekkelilere ait malları sahiplerine vermesi için Hz. Ali'yi görevlendirmesi, gerçekten hayret verici bir durumdur. Hz. Ali de bu emri yerine getirmek için üç gün Mekke'de kalıp malları sahiplerine verdikten sonra Kubâ'da bulunan Resûlullah'a yetişmiştir (İbn Hişâm, ts, I-II, 480-482, 493). Hz. Peygamber'in Mekke'den kovulması tarihin kırılma anlarından biridir. Onun öldürülme endişesiyle vatanını terk ederken bile yanına emanet olarak bırakılan malları sahiplerine ulaştırmayı düşünmesi, üstün bir ahlakî vasfını gözler önüne sererken, insanlara da her ne pahasına olursa olsun güvenilir olma duygusunu vermiştir.

Hz. Peygamber, Bedir Savaşı'ndan önce nasıl bir strateji izleyeceklerini belirlemek amacıyla ashâbiyla istişare yaparak bir durum değerlendirmesinde bulunmak amacıyla arkadaşlarının konu hakkındaki görüşlerini sormaya başladı. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer görüşlerini belirttikten sonra Mikdâd ayağa kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın emrettiği yolda devam et, bizler sana tabiyiz. Bizler, İsrailoğullarının Musa'ya dediği gibi sana: "Sen, Rabbin ile birlikte savaşa git, bizler burada bekleyeceğiz, demeyiz. Bizler, sen nereye gidersen, oraya gideriz" diyerek görüşlerini belirttikten sonra Hz. Peygamber, ensârın kendilerini Medine içerisinde korumaya söz verdiklerini düşünerek: "Sizler de görüşlerinizi belirtiniz" dedi. Bunun üzerine ensârdan Sa'd b. Muâz: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizleri mi kastediyorsun?" dedi. Allah Resûlü'nden: "Evet" cevabını aldı Sa'd: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizler sana inandık, Allah'tan getirdiklerini kabul ettik ve sana tabi olduk. Artık siz ne emrederseniz onu yapmaya hazırız. Eğer sen, denize girersen, bizler de seninle beraber oraya gireriz ve hiç birimiz de geri kalmayız. Düşmanla karşılaşmaktan korkmayız. Savaş esnasında geri dönmeyiz, sabrederiz ve sadakatten ayrılmayız" diyerek görüşlerini belirtmiştir (İbn Hişâm, ts, I-II, 606-615; Taberî, 1997, II, 20-27; İbnü'l-Esîr, 1979, II, 116-120; İbn Kesîr, 1994, III, 292-298). Allah Resûlü savaş öncesi ashâbının kendisine bağlılıklarını ölçmek ve savaşa bakışlarını değerlendirmek amacıyla kamuoyu yoklaması yapmıştır. Hem ensâr hem de muhâcir Resûlullah'a olan güvenlerini açık bir şekilde belirterek onun kaygı ve endişesini

gidermişlerdir. Bu sebeple Hz. Peygamber hem risâletten önce hem de nübüvvetten sonra insanlara güvenilir birisi olduğunu ortaya koymuş ve onların takdirlerini kazanarak etkili iletişim için güven duygusunun ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

2. Merhamet Sahibi Olması

Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla muttasıf olan Yüce Allah, şefkat ve merhamet duygusunu bütün canlı varlıklara kodlamış, özellikle de yarattıkları içerisinde akıl ve irade bakımından en üstünü ve mükemmeli olan insanın yapısına da yerleştirmiştir. Diğer canlıların yavrularına olan şefkati ve merhameti fitridir, doğuştandır. Yani insan dışındaki canlıların bu yöndeki eğilimleri bilinçli ve şuurlu yapılan hareketler değildir. Bundan dolayı onların arasında görülen bu yönelişlerin doğallıktan öte bir önemi yoktur. Ancak insanın da doğasında bulunan bu özellik, onun bilinçli tasarrufuyla daha da anlamlı hale gelmektedir. İşte bu noktada akıl ve iradenin sonucu sorumluluğun yansımaları olan yaptıklarından, yapması gerekirken yapmadıklarından; konuştuklarından ve konuşması gerekirken konuşmadıklarından hesaba çekileceği bilinci aktif hale gelmektedir. Doğaldır ki, insanın yapısında sadece bu güzel hasletler bulunmamaktadır. Tam aksine insanın formatında olumlu ve olumsuz duygular bir arada mevcuttur. Yani bir olumlu duygu zıddıyla kaimdir. Bundan dolayı insan iki yönünü de aktif etme potansiyeline sahiptir. Çift yönlü olmasına rağmen, akıl ve iradesini kullanarak olumlu duygularını harekete geçirenler, yaradılış gayelerine uygun bir şekilde davranma eğilimi göstererek diğer canlılardan ve kendi türlerinden ayrılırlar. İşte insanı insan yapan farkındalığını ortaya koymak ve olabildiğince pozitif eylemlerde bulunarak insanlaşmaktır.

Yüce Allah'ın insanlar arasından seçtiği peygamberlerde en üst seviyede olan şefkat ve merhamet duyguları, onların tebliğ faaliyetlerinde kendini iyiden iyiye hissettirmiştir. Onlar, risâlet görevlerini yerine getirirken şefkat ve merhamet yönlerini en iyi şekilde aktif hale getirmişlerdir. Muhatapları kendilerine ne kadar karşı çıkarlarsa çıksınlar, bu temel ilkedен asla ödün vermeyerek çizgilerini sürdürmüşlerdir. Onlar, bu duygularını sadece insanlara değil, bütün canlılara karşı da göstermişlerdir. Peygamberler arasında şefkat ve merhamet yoksunu olarak tanımlanabilecek hiçbir isme rastlanılmamaktadır. Zaten onlar görevde buldukları süre içerisinde ortaya koydukları davranış biçimleriyle insanlara bunun en güzel örneklerini sunmuşlardır.

Nübüvvet halkasının son zincirini oluşturan ve "Âlemlere rahmet olarak gönderilen" (Enbiyâ:21/107) şefkat ve merhamet duygusunun gereğini yerine getiren insanların en başında gelen Hz. Peygamber bütün çaba ve gayretlerini ümmetinin iyiliği ve insanlığın kurtuluşu için harcayarak ön plana çıkmış, özelde Müslümanlar genelde ise tüm insanlar için zirve şahsiyet, örnek kişilik haline gelmiştir.

Şefkat ve merhamet insanı yücelten ulvî duygulardandır. Merhametin gücü, şiddetin ve öfkenin gücünden her zaman üstün gelmiştir. Dünya sevgi ve merhamet üzerine kuruludur. Allah'ın Rahmân ve Rahîm sıfatlarına sahip olması, O'nun ne kadar çok merhametli olduğunu ifade etmektedir. Mamafih merhametin kaynağı olan Allah, özelde Müslümanlara genelde ise bütün insanlara gönderdiği Hz. Peygamber'e bu insanlık duygusunu olabildiğince yüklemiştir. Bu sebeple Allah Resûlü en azılı düşmanlarına bile bu duygu çerçevesinde muamelede bulunmuştur. Onun insanlara merhametle yaklaşımı, kırıcı ve sert davranmaması, onları kopması mümkün olmayan bağlarla kendine bağlamıştır. Onun örnek hayatını inceleyenler, kendisine ve Müslümanlara kötülükler yapan, eziyetler çektiren putperestleri bile, eline pek çok cezalandırma fırsatı geçmesine rağmen affettiğini, onları ortadan kaldırmaktansa, kazanmayı hedeflediğini görecektir. Bedir Savaşı'nda aldığı esirleri, Müslümanlara okuma-yazma öğretilerini karşılığında serbest bırakması (Taberî, 1997, II, 47; İbnü'l-Esir, 1979, II, 136), esir alındıktan sonra Medine'de affedilen Sümâme b. Üsâl'ın İslâm'a girmesi (Buhârî, Meğâzî, 70), yıllar sonra Mekke'ye zaferle döndüğünde İslâm'ın en azılı düşmanlarını bile affetmesi (Hamidullah, 1993, I, 268), hatta Huneyn Savaşı dönüşü ezanın okunuşunu taklit ederek duyulmasını engellemeye çalışan Ebû Mahzûre'nin affedilmesi sonucu Resûlullah'ın müezzinlerinden birisi olması (Ahmed b. Hanbel, 1992, III, 409; İbn Mâce, 1992, Ezân, 2; Nesâî, 1992, Ezân, 5, 6,) onun hayatında şefkatin ve merhametin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu temel insanî nitelik sayesinde Resûlullah'a düşmanlık besleyenler, onu ortadan kaldırmaya çalışanlar, onun bu alicenap davranışları karşısında eğilerek onun ve davasının yılmaz bekçileri haline gelmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm onun bu insanî vasfını şu şekilde belirtmektedir: "Andolsun, içinizden size öyle bir elçi (peygamber) geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size karşı düşkün, mü'minlere de şefkatli ve merhametlidir." (Tevbe: 9/128) "Her halde sen (Hz. Muhammed), onlar bu söze (Kur'ân'a) inanmıyorlar diye üzüntünden kendini helak edeceksin." (Kehf:18/6; Şuarâ: 26/3).

Hz. Peygamber'in tebliğ sürecinde şefkat ve merhamet önemli bir yere sahiptir. Bu duygu vasıtasıyla pek çok kişi Müslüman olmuş ve İslâm'ın yayılması için yoğun bir mücadele içerisine girmiştir. Çünkü Hz.

Peygamber, onların duygularına hitap ederek kendilerini tanımalarına yardımcı olmuştur. İnsanlar genel olarak yapılan iyiliğe minnet duygusu içerisinde olurlar. Olumsuz muameleye uğramayı bekleyen bir kişinin iyilikle karşılaşması, onun dünyasında inkılab etkisi meydana getirmektedir. Bu sebeple merhamet, insanların önündeki engelleri kaldıran bir özelliğe sahiptir.

Resûlullah'ın merhameti bütün canlıları kapsamaktadır. Onun, yuvasından yavruları alındığı için çırpınan bir kuş görünce: *"Kim bu zavallının yavrusunu alarak ona eziyet etti, çabuk yavrusunu geri verin"* (Ebû Dâvud, 1992, Cihad, 112; Edeb, 163-164; Cenâiz, 1) demesi; bindiği huysuz bir deveyi sakinleştirmek için sert muamelede bulunan Hz. Âişe'ye: *"Hayvana yumuşak davran! Çünkü yumuşaklık nerede bulunursa orayı güzelleştirir. Yumuşaklığın bulunmadığı her davranış çirkindir"* (Müslim, 1992, Bir, 78, 79) uyarısında bulunması; Mekke'nin fethine gidilirken yavrularını emziren bir köpeyi görünce onun ve yavrularının zarar görmemesi için Cuayl b. Sürâka'yı onların başında nöbetçi olarak görevlendirmesi (Vâkîdî, 1983, II, 804); susayan köpeye su veren şahsı övmesi (Buhârî, 1992, Şurub, 9; Müslim, 1992, Selâm, 153); aç bıraktığı kedinin ölümüne sebep olan kadının azaba uğrayacağını söylemesi (Buhârî, 1992, Enbiyâ, 54; Müslim, 1992, Selâm, 151) ve devesini aç bırakan şahsı eleştirmesi (Ebû Dâvud, 1992, Cihad, 44), merhametinin insanlarla sınırlı olmadığını göstermektedir.

İnsan olmanın önemli prensiplerinden biri olan af, kötülük ve haksızlık yapanı, suç ve günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme anlamlarında kullanılmaktadır (Çağrı, 1988, I, 394). Birlikte yaşayan insanların aralarında kin ve nefretin, kırgınlık ve düşmanlığın, garz ve hasedin yok olmasında önemli bir etken de yapılan kötülüğe karşı iyilikle muamele etmektir. Bu nahoş tavır ve fiilleri irtikâp ederek suçlu duruma düşen bir kimse, davetçi tarafından mutlaka cezalandırılmayı beklerken hiç ummadığı bir şekilde afa karşılaşıldığı zaman, onda bu muamele, psikolojik bir tesir icra ederek âdeti bir ruh inkılabı meydana getirir ve muhataba, davetçiye en büyük düşman iken, en fazla düşmanlıkta bulunmuşken, birden bire davetçinin en samimi başlı ve yardımcısı olabilir (Önkâl, 1992, 174), bu hususa şu âyeti kerîme de işaret edilmektedir: *"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle, o zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur."* (Fussilet: 41/34).

Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah'ın affediciliği çeşitli vesilelerle ifade edilerek affın ilâhî bir sıfat ve yüksek bir ahlâkî meziyet olduğu anlatılmıştır. İlahî mesaja göre bir kötülüğün karşılığı adaletin gereği olarak ona denk bir cezadır. Kötülük yapan bir kimseye ise yaptığı kötülükten daha fazla ceza vermek ise zulümdür. Kur'ân-ı Kerîm'in terbiyesinde yetişen Hz. Peygamber'in en önemli özelliği de kendi nefsi için asla intikam almaması ve azılı düşmanlarını bile affetmesidir. O, bu özelliğini otorite sahibiyken ortaya koymuştur. Nitekim o, Mekke'nin fethinden sonra Kabe'nin etrafında oturan ve endişeyle ne gibi bir sonla karşılaşacaklarını bekleyen müşriklere akıllarından bile geçiremeyecekleri şekilde muamele yapmıştır. *"Ey Kureyş! Şimdi size ne yapacağımı tahmin ediyorsunuz?"* Kureyş hep bir ağızdan: *"Biz senden iyi davranmanı umuyoruz. Sen, iyi bir kardeşin oğlu iyi bir insansın."* Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: *"Ben de Yûsuf'un kardeşlerine dediği gibi: "Bugün size kınama yok. Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir" (Yûsuf: 12/92) artık hepiniz serbestsiniz"* (Vâkîdî, 1983, II, 835; İbn Hişâm, ts, III-IV, 412) diyerek geçmişte kendine yapılanları unutarak onları affetmiştir. Hatta o, Uhud savaşında amcası Hz. Hamza'yı Mekkeli müşrikler tarafından burnu ve kulakları kesilmiş, ciğeri çıkarılmış bir şekilde görünce: *"Allah'a andolsun ki, eğer Allah bana zafer verirse, senin yerine otuz kişiye böyle yapacağım!"* diye yemin etmişti." (İbn Hişâm, ts, III-IV, 95-96). Bunun üzerine Yüce Allah şu âyeti indirmiştir: *"Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabredecekseniz, elbette o sabredenler için daha hayırlıdır."* (Nahl: 16/126). Mekke'nin fethinden sonra, Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi b. Harb, Allah Resûlü'nün huzuruna gelerek, İslâm'a girmiş ve affedilmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in amcasının göğsünü yararak kalbini çıkarıp ağzında çiğneyen Hind bint Utbe (İbn Sa'd, 1990, II, 103) ve söylediği şiirlerle Hz. Peygamber'i hicveden Ka'b b. Zühre de onun engin merhameti neticesinde affedilmiştir (İbn Hişâm, ts, III-IV, 501-515; İbn Kesir, 1994, IV, 357-363).

3. Mütevazı ve Alçak gönüllü Olması

Yüce Allah insanı en güzel biçimde yaratmıştır. Kur'ân'da yer alan *"Biz insanı en güzel biçimde yarattık"* (Tîn: 95/4) âyeti insanın yaratılmış varlıklar içinde özel bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Nefse haddinden fazla değer vermemek, gurur ve kibirden uzak bir hayat tarzını ifade eden mütevazı ve alçak gönüllü olmak, insanların en güzel hasletlerinden biridir. İnsanlara özgü olan bu özellik, peygamberlerde en üst seviyede bulunmaktadır. Peygamberler risâletleri döneminde bu ilkedden asla taviz vermemişlerdir. Gerek yazılı metinlerde gerekse de sözlü gelenekte peygamberlerin tebliğde buldukları muhataplarına karşı asla gururlu ve kibirli hareketlerde bulunmadıkları gibi, insanlara da bireysel ve sosyal ilişkileri zedeleyen bu gibi olumsuz eylemlerden kaçınmalarını öğütlemişlerdir. Yani bütün peygamberler insanlara Yüce Allah'ın değer verdiği şuurla davranmışlardır. Bu bağlamda tevazu sahibi olan bir kişi, her insanla

birlikte yaşayabilen, herkesi kabul eden, kim olursa olsun fark gözetmeden bütün insanlarla konuşan ve her insanı ziyaret edip onları seven kimsedir (Fethi Yeken, 1992, 50).

İnsanlar arasında sevgi ve saygının, birlik ve beraberliğin oluşmasını engelleyen en önemli ilke; kibirli ve gururlu olmak, tevazu sahibi olmamaktır. Böyle kişiler, insanlarla irtibat kuramadıklarından dolayı toplumdan uzaklaşmışlardır. Nitekim şeytanın, Allah'ın huzurundan kovulmasına kibir ve gurur sebep olmuştur. Hz. Peygamber, nübüvvetinin başından sonuna kadar bu insanî duygular çerçevesinde muhataplarına muamele etmiştir. Ayrıca o, herkese, Allah'ın insana verdiği değer bilinciyle davranmış, insanları zengin-fakir, hür-köle, kadın-erkek, siyah-beyaz diye ayırmamış, tüm insanlara sadece insan oldukları için önem vermiştir. Bu sebeple kim olursa olsun insanlara iyi ve hoşgörülü bir şekilde muamele eder, kimsenin kalbini kırmaz, kimseye kötü söz söylemez, kimseye makam ve mevkisine göre davranmazdı. O halde onu örnek alan Müslümanın gurur ve kibirden kaçınması, alçak gönüllü ve tevazu sahibi olması gerekmektedir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen, (ağırlık ve azametle) ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin."* (İsrâ: 17/37). *"Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmeyiz."* (Lokmân: 31/18). Aynı şekilde Allah alçak gönüllü olanları şu şekilde övmektedir: *"Rahman'ın hoş kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) "selâm!" deyip geçerler."* (Furkân: 25/63). Bu konuda Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır. *"Yüce Allah, bana mütevazı olmanızı ve hiç kimsenin diğerine karşı böbürlenmemesini emretmektedir."* (Müslim, 1992, Cennet, 64). *"Kim Allah için alçak gönüllülük yaparsa, Allah onun kadrini yükseltir. Kim de Allah'a rağmen kibirlenirse, Allah onu aşağıların aşağısına indirir."* (Müslim, 1992, Birr, 69). *"Cehennemlikleri size haber vereyim mi? Onlar katı yürekli, malını hayırdan esirgeyen kibirli kimselerdir."* (Buhârî, 1992, Eymân, 9; Müslim, 1992, Cennet, 46; Tirmizî, 1992, Cehennem, 13). *"Kendini büyük gören veya kibirli yürüyen, mahşer gününde, Allah'ın kendisine gazap ettiği kimsedir."* (Ahmed b. Hanbel, 1992, II, 118). *"Elbisesini kibirlenerek sürükleyene Allah bakmaz."* (Buhârî, 1992, Libâs, 1-2; Müslim, 1992, Libâs, 41). *"Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez."* (Müslim, 1992, İmân, 91).

Yukarıdaki âyet ve hadisleri insanlara tebliğ eden bir peygamberin âyetlere muhalif davranması mümkün değildir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in mütevazı ve alçak gönüllü olması, onun insanlarla olan ilişkilerine ne kadar yön verdiğini göstermektedir. O, insanları dinlerine, ırklarına, renklerine göre ayırmazdı. Peygamberlik çizgisinin zirvesine ulaştığı günlerde bile bu duygu ve düşünce çerçevesinde hareket etmeyi başarmıştır. Hatta o, karşılaştığı insanlarla güler yüzle selamlaşır, onların hal ve hatırlarını sorar, konuşurken insanların yüzüne bakar, başkalarının sözünü kesmez, konuşulanları sabırla dinlerdi. Ayrıca o, kendisine aşırı saygı gösterilmesini istemezdi. (Yılmaz, 2013, 43). Onun mütevazılığı tam bir doğallıkla çevrelenmiştir. Bazı karizmatik kişilerde görünen, alçakgönüllülük perdesi altında aslında alkış ve takdir toplamaya dönük, bir riyakarlık yatırımına asla dönüşmemiştir. Mütevazı ve alçak gönüllü olmanın ahlakın bir parçası olduğunu bilen, bencil duygu ve düşüncelerden hayatı boyunca uzak duran Allah Resûlü, insanları küçümsememiş, onlara karşı kesinlikle kibirlenmemiştir. Çünkü bencillik, kişiyi son derece alçaltır, yüce duygular ise onun yücelmesini sağlar. Onun mütevazılığı ve alçak gönüllülüğü Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirtilmektedir: *"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."* (Âl-i İmrân: 3/159).

Hadislerde ise Allah Resûlü'nün mütevazılığı konusunda oldukça malzeme bulunmaktadır. Bu bilgiler içerisinde onun kendisini tanımlaması ve sınırlarını belirlemesi, daha iyi anlaşılabilmesi için ona önemli derecede katkı sağlamıştır. O, risâleti öncesinde her yönüyle tabii, sade ve mutedil bir hayat yaşamıştır. Onun Mekke'de en çok dikkat çeken yönü dürüst, güvenilir ve ahlaklı bir kişiliğe sahip olmasıdır. Bu nedenledir ki, onu yakından tanıyanlar peygamber olmasına şaşırılmamışlardır (Güner, Osman, 2006, 23). Zira Hz. Peygamber daima *"beşer ve kul"* olduğunun bilinci içerisinde hareket etmiş ve peygamberlik geldikten sonra da önceki sadeliği, tabiiliğini terk etmemiş, mütevazılığını asla elden bırakmamıştır (Erul, 1997, 82). Örneğin, Hz. Peygamber'in diz çökmüş bir vaziyette yemek yediğini gören bir bedevi: *"Bu nasıl oturuş?"* diye sorunca o: *"Ben de insanlar gibi yer, insanlar gibi otururum. Çünkü ben de Allah'ın bir kuluyum"* (Heysemî, 1967, IX, 21) diyerek insanlara tevazunun en güzel örneklerini sunmuştur.

Hz. Peygamber ashâbıyla birlikte oturduğu bir esnada bir adam gelip: *"Hanginiz Muhammed'dir?"* diye sordu. Bu esnada Allah Resûlü arkadaşlarının içerisinde dayanmış oturuyordu. Ashâb: *"İşte dayanmış olan şu beyaz kimsedir"* diye cevap verdiler. Adam: *"Ey Abdülmuttalib'in oğlu!"* diye hitâb etti. Resûlullah: *"Seni dinliyorum"* diye cevap verdi. Bunun üzerine adam: *"Sana bazı şeyler soracağım. Amma soracaklarım ağırdır. Gönlün benden incinmesin"* dedi. Hz. Peygamber de: *"İstediyini sorabilirsin"* deyince adam: *"Senin ve*

senden öncekilerin Rabbi aşkına! Allah seni bütün inanlara mı gönderdi?" sorusuna Allah Resûlü: "Evet" cevabını verince adam: "Allâh aşkına! Namaz kılmayı, oruç tutmayı ve zekât vermeyi sana Allâh mı emretti?" sorusuna Allah Resûlü: "Evet" cevabını verdi. Adam: "Sen ne getirdin ise ben ona iman ettim. Dediklerini eksiksiz bir şekilde yerine getireceğim. Kavminin geride kalanlarına da elçi benim. Ben, Bekr kabilesinden Dımâm b. Sa'lebe'yim" diyerek oradan ayrıldı. Hz. Peygamber onun arkasından bakarak: "Bu adam eğer sözünde durursa kurtuluşa erdi" dedi (Buhârî, 1992, İlim, 6; Tirmizî, 1992, Zekât, 2; İbn Mâce, 1992, İkâme, 194; Ebû Dâvud, 1992, Salât, 23; Nesâî, 1992, Siyâm, 1) Bu hadisede Hz. Peygamber'in halk ile iç içe olduğu ve dışarıdan gelen birinin onu tanımadığı, giyiminde ve kuşamında sadeliğin ve mütevazılığın olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber'in tevazu konusuna değinen Kâdî İyâz şunları söylemektedir: "Hz. Peygamber'in tevazusuna gelince, Cenab-ı Hak katındaki yüksek mevkiine rağmen o, insanların en mütevazı olanıydı. Kibri yoktu. Büyüklemezdi. Böyle olduğu için de merkebe biner, terkisine adam alırdı. Yoksulları ziyaret eder, fakirlerle birlikte olurdu. Kölelerin davetlerine icabet ederdi. Sahâbenin arasına karışır, bir mecliste kimseyi rahatsız etmeden boş olan yere otururdu. Evinde ailesinin işleriyle ilgilenir, koyun sağlar, elbisesini yamar ve ayakkabısını tamir ederdi. Ayrıca o, kendi işleriyle uğraşır, evini temizler, devesini yemler, hizmetçiyle beraber yemek yer, onunla hamur yoğururdu ve pazardan da eşyasını taşırdı (Kâdî İyâz, ts, I, 115,117). Bir gün, Hz. Peygamber ile görüşmeye gelen bir şahıs Rasûlullah'ı görünce, onun heybetinden etkilenerek titremeye başlamıştı. Bunun üzerine Allah Resûlü: "Sakin ol! Ben bir kral (yahut melek) değilim!" Ben sadece kurutulmuş et yiyen Kureyşli bir hanımın oğluyum" diyerek (İbn Mâce, 1992, Et'ime, 30; Kâdî İyâz, ts, I, 117) adamın heyecanını yatıştırmaya çalışmıştır. Bu anlatı, bizlere Hz. Peygamber'in şahsın içinde bulunduğu durumu bir psikolog edasıyla anlayıp ona göre davranması ve onunla kendisi arasında insan bakımından hiçbir fark olmadığını "kurutulmuş et yiyen Kureyşli bir hanımın oğluyum" ifadesiyle bütün insanlığa belirtmesi, onun ne kadar mütevazı olduğunu göstermektedir. Bu ifadeyi kullananın bir peygamber ve devletin en üst makamında olan birisi olması, o şahısla ortak bir noktada buluşma gayreti ve çabası, bu örneği daha da anlamlı hale getirmektedir. Bu sebeple Allah Resûlü, hayatın içinden çıkmış ve onu tüm iliklerine kadar yaşamış bir kişidir.

Hz. Peygamber kendisini insanüstü bir varlık olarak görmediği gibi sahâbenin de böyle telakki etmesine müsaade etmemiş, bu türden hâdiseler meydana geldiğinde sürekli olarak onları ikaz edip, kendisine insanüstü bir varlık gözüyle bakılmaması gerektiğini, kendisinin de onlar gibi bir insan olduğunu hatırlatarak, yanlış bir anlayışın zihinlere yerleşmesine izin vermemiştir. Ashâb, kendisini övmeye kalkıştığında ise bunu asla kabullenmez ve yaptığı mantıklı açıklamalarla karşı tarafı incitmeden ortaya çıkan problemi hem o dönemdeki insanlara hem sonraki dönem insanlarına en iyi örnek oluşturabilecek şekilde çözer hem de yanlış bir anlayışın zihinlere yerleşmesine müsaade etmezdi. Ashâb, kendisini övmeye kalkıştığında ise bunu asla kabullenmezdi.

İslâm düşünce yapısına göre insanlar arasında hiçbir ayrım olmadığı gibi Allah'ın gönderdiği peygamberler arasında da fark yoktur. Bu açıdan şu peygamber üstün, bu peygamber daha faziletli diyerek peygamberler arasında bir yarışmaya girilmemelidir. Çünkü onların hepsini Allah görevlendirmiş, hepsini insanlar arasından seçmiş ve hepsi de Allah'tan aldıkları emir ve nehiyleri insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmişlerdir. Bu sebeple öz itibarıyla onların arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Hz. Peygamber her konuda Müslümanlara en iyi örnek olduğu gibi bu hususta da ortaya koyduğu icraatla onlara nasıl davranılması gerektiğini göstermiştir. Bu bağlamda Yahudilerden bir adam Hz. Peygamber'e gelerek Müslümanlardan birinin kendisine tokat attığını söyledi. Hz. Peygamber, Müslümanı çağırttı. Müslüman gelince Hz. Peygamber: "Onun yüzüne neden vurdun?" diye sorunca Müslüman: "Yahudinin bulunduğu yere uğradım. O, Musa'nın bütün insanlardan daha üstün olduğunu söyledi. Bunun üzerine ben de sizin daha üstün olduğunuzu belirttim. Bundan dolayı sinirime hâkim olamayıp ona vurdum?" deyince Hz. Peygamber: "Peygamberler arasında beni üstün tutmayınız" buyurdu (Buhârî, 1992, Diyât, 32; Kastallânî, ts, XIV, 386-387). Daha sonra da konu hakkında bir hutbe irad ederek: "Hiristiyanların İsa b. Meryem'i övdüğü gibi beni övmeyiniz. Ben, sadece Allah'ın kuluyum. Bana Allah'ın kulu ve Resûlü deyiniz" (Dârimî, 1992, Rikâk, 68; Buhârî, 1992, Enbiyâ, 48; Ahmed b. Hanbel, 1992, I, 23, 24, 47, 55) diyerek Müslümanları, Hiristiyanların düştüğü hataya düşmemeleri konusunda uyarmıştır. Hatta Hz. Peygamber başka bir hadiste konunun önemin şöyle vurgu yapmıştır: "Beni, Yunus b. Metta'dan üstün tutmayınız. Peygamberler arasında üstünlük yarışına girmeyiniz. Beni Musa'dan daha hayırlı görmeyiniz. Biz, şüpheye düşmeye İbrahim'den daha yakınız. Yusuf'un kaldığı gibi ben de hapiste kalsaydım, davete icabet ederdim." (Müslim, 1992, Fezâil, 151; Kâdî İyâz, ts, I, 116).

Bu örneklerde Allah Resûlü kendisinin, diğer peygamberlere karşı herhangi bir üstünlüğünün olmadığını ve bu sebeple övülmemesi gerektiğini, sadece Allah'ın kulu ve Resûlü olduğunu belirterek sınırlarını çizmiş ve insanların da kendisine bu şekilde bakmalarını tavsiye etmiştir. Müslümanlar da bu gerçekten hareketle peygamber yarıştırmalarından uzak durmalı ve Allah'ın önceki peygamberlere verdiği bir mucizeyi Hz. Peygamber'e vermemesini bir eksiklik olarak görüp mucize üretme yoluna gitmemelidirler.

Çünkü Allah'ın, Resûlullah'a vermediği bir özelliği, ona vermeye kalkmak, Allah'ın işini eksik yaptığını kabul etmek suretiyle o noksanlığı giderme çabası içerisinde olmaktır. Böyle bir tavır hiç kimseye bir şey kazandırmayacaktır. Aksine bu yapılan faaliyet, Allah'a iftira atma sorununu gündeme taşıyacaktır. Bir Müslüman ise, böyle bir sorumluluğun altına girmekten olabildiğince sarfı nazar etmelidir.

İnsanlar zaman zaman sevdikleri kişilere iltifatlarda bulunurlar. Kimileri sevgisini normal cümlelerle ortaya koymaya çalışırken, kimileri de bu sevgiyi aşırı övgü dolu kelimelerle ifade eder. Burada önemli olan, iltifat edilen kişi/kişilerin nasıl bir tavır takındığıdır. Kişi, duygularla donatılmış bir varlık olduğundan kendisinde olan özellikler aşırı övgü içerikli kelimelerle ifade edildiğinde bundan gayet hoşnut olacaktır. Zaten kişiye sahip olmadığı özellikleri söylemenin bir anlamı yoktur. Ancak isnat edilen özellikler kişinin kendisinde olmasına rağmen daha sonraki süreçte birtakım problemlerin ortaya çıkacağı kaygısıyla engel olunmaya çalışılmalıdır. Sahip olunan veya olunmayan özelliklerin aşırı bir şekilde söylenmesinin temelinde bazı menfaat duygularının yattığını söylemek sanırım abartı olmaz. Her ne sebeple olursa olsun gerçekleri kişilerde farklı saplantılara sebebiyet vermeyecek bir üslupla mantıklı bir şekilde anlatmaya çalışmak, kişi/kişilere yapılabilecek en iyi övgüdür. Bu bağlamda sahâbilerden biri: *"Ey Seyyidimiz, seyyidimizin oğlu, ey hayırlımız, hayırlımızın oğlu"* şeklinde hitapta bulununca bundan hoşlanmayan ve aşırı övgü dolu cümleler olarak değerlendiren Hz. Peygamber bunun yanlışlığını ve uygun bir hitap şekli olmadığını insanlara bir hutbe irat ederek şöyle belirtmiştir: *"Ey İnsanlar! Takva sahibi olunuz ve şeytan sizleri aldatmasın. Ben, Abdullah'ın oğlu Muhammed'im. Allah'ın kulu ve Resûlüyüm. Beni, Allah'ın vermiş olduğu bir konumdan daha yüksek bir mertebeye çıkartmanızdan hoşlanmıyorum."* (Ahmed b. Hanbel, 1992, III, 153, 241). Burada sahâbinin sözlerinde bir aşırılık görülmemektedir. Ancak Allah Resûlü böyle bir hitap şeklinin insanlar üzerinde bazı olumsuz etkiler meydana getireceği endişesiyle karşı çıkmış, şeytana karşı uyanık olmalarını tavsiye ettikten sonra kendisinin *"Abdullah'ın oğlu Muhammed"* olduğunu, bunun dışında kendisine bir üstünlük verilmemesi gerektiğini belirterek Müslümanlara en iyi örneklerden birini sunmuştur. Hatta fatih bir komutan edasıyla fetih günü Mekke'ye devesinin üzerinde başını eğerek girmesi (İbn Sa'd, 1990, II, 103; İbn Kesir, 1994, IV, 286), onun tevazusunun boyutlarını göstermektedir.

İnsanlar, değerli ve saygın birileri yanlarına geldiği zaman saygılarını göstermek ve hoşnutluklarını ifade etmek amacıyla ayağa kalkmaktadırlar. Böyle hareketler sürekli olarak sergilendiğinde zaman içerisinde örfün değişmez bir kuralı olarak kabul görmektedir. Tabu haline gelen bu kurallar uygulanmadığında da saygısızlık olarak addedilmektedir. Makam ve mevki sahibi insanlara gösterilen bu tarzdaki saygı şekilleri, kişi/kişilerin bu konularını sürdürdükleri müddetçe devam ettirilir, ancak bu özelliklerini kaybettikleri zaman da nefrete dönüşür. Buna rağmen aynı insanlar onun yerine başka birisi aynı makam ve mevkiye geldiğinde benzer saygı gösterilerini ortaya koymaktan çekinmezler. Yani daha önce yaşanmış tecrübe kendileri üzerinde tesir icra etmemiştir. O halde sıradan bir özelliğe sahip olan davranışlar tabu haline getirilip de insanlar zor durumda bırakılmamalıdır. Bu sebeple konu çerçevesinde Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu davranışlar Müslümanlar için yönlendirici mahiyette algılanmalıdır. O, bir gün ashâbının yanına asasına dayanarak geldiğinde ashâb ta'zimde bulunmak için ayağa kalkmak istemiş, ancak o: *"Acemlerin, kendi ulularını tazim etmek amacıyla ayağa kalktıkları gibi benim için ayağa kalkmayınız"* (Ebû Dâvud, 1992, Edeb, 152; Kâdî İyâz, ts, I, 115) diyerek kendisinin onlardan bir farkının olmadığını ve böyle basit hareketler içerisinde bulunmaktan kaçınmalarını tavsiye etmiştir. Ebû Hureyre bu konu hakkında başından geçeni şöyle anlatmaktadır: Resûlullah ile birlikte çarşıya çıktık. Allah Resûlü bir pantolon satın alınca satan kişiye şöyle dedi: *"Tart ve ağır bastır."* Bunun üzerine satıcı Resûlullah'ın elini öpmek istedi, ancak Hz. Peygamber elini çekerek şu uyarıda bulundu: *"Bu, Acemlerin krallarına yaptıkları bir uygulamadır. Ben kral değilim. Ancak sizden bir adamım."* Daha sonra Rasûlullah pantolonu eline aldı ve bunu gören Ebû Hureyre onu taşımak isteyince Hz. Peygamber: *"Kişi, sahip olduğu şeyi taşımaya daha hak sahibidir"* diyerek eşyanın taşınmasına müsaade etmemiştir (Kâdî İyâz, ts, I, 117). Bu uyarılardan sonra sahâbiler: *"Hiçbir şahıs kendilerine Rasûlullah'tan daha sevimli olmamasına rağmen Hz. Peygamber'i gördükleri zaman bu tarzdaki hareketlerden hoşlanmadığını bildikleri için ayağa kalkmazlardı."* (Tirmizî, 1992, Edeb, 13).

Yukarıdaki hadisede Rasûlullah'ın samimi, içten ve sade bir ifadeyle *"içinizden bir adamım"* diyerek kendisi için ayağa kalkılmasına müsaade etmemesi, elini öptürmemesi ve şahsi eşyasını taşıtmaması, onun ne kadar mütevazı olduğunu göstermektedir. Onun, kendi konumunu dikkate almadan doğal bir şekilde davranması, insanları hayretler içerisinde bırakmaktadır. O, bu üstün insanî vasıflarıyla Müslümanlara iyi bir rol-model oluşturmaktadır. Her fırsatta onu sevdiğini ve izinden gittiğini söyleyenler şeklen onu taklit ettikleri için öze yansıyan ve sosyal hayatta önemli bir karşılığı olan davranış kodlarını özümsemekten uzaktırlar. Ama pratikte hiçbir karşılığı olmayan sadece Arap örfünü yansıtan uygulamalara bağlılık konusunda çok daha katı davranılmaktadır. Bir insan olan Hz. Peygamber'in bireysel ve sosyal hayata

yansıyan davranışlarını örnek alırken aynı hassasiyet korunabilse, işte o zaman Resûlullah kendisinin tanıttığı gibi algılanmış ve yaşama farklı bir renk katılmış olur.

4. İnsanların Kusurlarını Örtmesi

İnsanlar yapılarında bulunan iyi ve kötü duygularla dünyaya gelirler. İnsan hem iyilik yapmaya hem de kötülük yapmaya meyilli olduğu için bu iki özelliğinden herhangi birini yapma potansiyeline sahiptir. Hiç kimse tam anlamıyla kusursuz olmadığı için İslâm, insanın içinde bulunan iyilik duygusunu geliştirmek ve kötülük duygusunu ise izale etmek için ilke ve prensipler ortaya koymuştur. Bu ilke ve prensipler peygamberler vasıtasıyla hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu durum, peygamberlerin hatadan masun olduğunu göstermez. Onlar da insan oldukları için zaman zaman hatalı davranışlar içerisinde bulunmuşlardır. Ancak onlar, insanlara örnek oldukları için vahiy yoluyla hataları düzeltilmiştir. Çünkü insanların kusur ve hataları sadece kendilerini ilgilendirir, onların kusur ve hataları ise bütün insanlık âlemini ilgilendireceği için Allah tarafından uyarılara muhatap olmuşlardır. Bu sebeple kusursuzluk ve her konuda mükemmellik sadece Allah'a mahsustur.

İnsanlar fıtratları gereği günah, kusur ve hata işleyebilirler. Önemli olan bu hataları, işleyen kişileri rencide etmeden, kişiliklerini ayaklar altına almadan, onura etmeye çalışmak, başkalarına ifşa etmemektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayınız. Biriniz, diğerinizin arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, töbeyi çok kabul eden, çok esirgeyendir.”* (Hucurât: 49/12). Hz. Peygamber de konu hakkında şöyle buyurmaktadır. *“Din kardeşini bir suçundan dolayı ayıplayan kimse, o suçu (günahı) kendisi de işlemeden ölmez.”* (Tirmizî, 1992, Kıyâme, 53). *“Müslüman, Müslümanın kardeşidir, ona zulmetmez, onu terk etmez. Kim, kardeşinin ihtiyacını gidermek için ona yardımcı olursa, Allah da onun ihtiyacını gidermek için ona yardımcı olur. Kim, Müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah da buna karşılık ondan, kıyamet günü sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderir. Kim, bir Müslümanın kusurunu örterse, Allah da onun kıyamet günü bir ayıbını örter.”* (Buhârî, 1992, Mezâlim 3; Müslim, 1992, Birr, 58, Zikir ve Dua, 38). *“Kim dünyada bir kulun kusurunu örterse Allah da kıyamet günü onun bir kusurunu örter.”* (Müslim, 1992, Birr, 72).

Âyet ve hadislerde Müslüman veya gayr-ı müslim ayırımı yapılmamıştır. İster Müslüman olsun, ister gayr-ı müslim olsun, hiç kimsenin ayıbını araştırmamak; ortaya çıksa bile onu gizlemek gerektiği bildirilmiştir. Ancak ayıbın gizlenmesi, bir başka şahsa zarar veriyorsa, usulü dairesinde bu ayıbın ortaya konmasında bir sakınca yoktur (Keskin, 1997, 21).

Hz. Peygamber bütün insanlara din, dil, ırk ve mevkî ayırımı yapmaksızın eşit muamele yapmış, herkese kibar ve nazik davranmıştır. Bu hususla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: *“Andolsun ki, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”* (Tevbe: 9/128). *“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi.”* (Âl-i İmrân: 3/159). Hz. Peygamber de hata ve kusur işleyen birini gördüğü zaman *“falana ne oluyor”* diye direkt olarak kişiyi kınamaz: *“Bir takım insanlara ne oluyor ki”* diyerek (Ebû Dâvud, 1992, Edeb, 6) genel bir ifade kullanır ve hiç kimseyi incitmemeye çalışırdı. Yine bir defasında ashâbtan biri namazda dua esnasında gözlerini semaya doğru kaldırmıştı. Hz. Peygamber: *“Bir takım insanlara ne oluyor ki, namaz kılarken dua esnasında gözlerini semaya doğru dikiyorlar. Ya bu huylarından vazgeçerler ya da gözleri kör olur”* (Müslim, 1992, Salât, 118) diyerek ortaya çıkan problemi hiç kimseyi kırıp incitmeden halletmiştir.

Aynı şekilde bir gün Hz. Peygamber ve ashâbı mescidde namaz vaktini bekliyorlardı. Birlikte deve eti yedikten sonra, aniden çevreye çok rahatsız edici bir koku yayılmıştı. Herkes bu kokunun sahibini aramaya koyuldu. Kokunun sahibi ise büyük bir sıkıntı içindeydi. Kokuyu çıkarana bulmak için tek yol namaz vaktinin gelmesiydi. Çünkü abdest almaya kim yönelirse, bu rahatsız eden kokuyu o çıkarmıştır. Hz. Peygamber: *“Kim deve eti yemişe abdest alsın!”* buyurarak (Abdülhamit el-Hâşimî, 1981, 60) ortaya çıkan bu hatayı tatlı bir şekilde tamir etmiştir.

Konuyla ilgili olarak Muâviye b. Hâkem başından geçen olayı şöyle anlatmaktadır: Resûlullah ile beraber namaz kılarken cemaatten bir adam aksırdı, ben de: *“Allah sana merhamet etsin”* dedim. Bundan dolayı herkes bana sert sert bakmaya başladı. Ben: *“Eyvah mahvoldum! Size ne oluyor?”* deyince bu defa namaz kılanlar, beni susturmak için elleriyle dizlerine vurmaya başladılar, ben de onların beni susturmak istediklerini anlayınca sustum. Muâviye devamla şöyle diyor: *“Anam-babam ona feda olsun. Ne ondan önce ne de ondan sonra Allah Resûlü kadar güzel muallimlik (öğretim) yapan birini gördüm. Beni ne azarladı ne dövdü ne de ağır söz söyledi”* namaz bitince de şunları söyledi: *“Namazda dünya kelamı konuşulmaz. Namaz, tesbih, tekbir ve*

Kur'ân-ı Kerîm okumaktan ibarettir" (Müslim, 1992, Mesâcid, 33; Ebû Dâvûd, 1992, Salât, 167; Nesâî, 1992, Ticaret, 67). Böylece Hz. Peygamber bu sorunu da genel bir ifade tarzı kullanarak çözmüş ve ashâbına güzel bir örnek olmuştur.

İnsanların gizli hallerini ve kusurlarını araştırıp yüzlerine vurmak, başkalarının yanında onları rencide etmek bizlere bir şey kazandırmayacağı gibi, aramızda bulunan sevgi bağlarının tamamen kapmasına sebep olur ve aynı zamanda hoşgörü ortamının oluşmasını engeller. İnsanlar kendi kusur ve hatalarını gidermeye çalıştıkları müddetçe, başkalarının kusur ve hatalarını araştırmaya vakit bulamazlar. İnsanlar ne kadar bilgili ve kültürlü olurlarsa olsunlar, eksikliklerinin yüzlerine vurulmasından hoşlanmazlar. Böyle kişilere eksiklikleri peygamberî bir yöntemle söylendiği zaman herhangi bir yanlış anlaşılmaya sebep olunmaz. Karşıdaki kişi: *"Bana doğruyu ve hakikati icitmeden, eksikliğimi yüzüme vurmadan söyledi"* diyerek yapılan tenkidi anlayışla karşılayarak hoşgörü ortamının oluşmasına katkıda bulunmuş olur.

5. Sabırlı ve Kararlı Olması

Her Müslümanda bulunması gereken önemli özelliklerden biri olan sabır, istenilmeyen, beklenilmeyen, hoşlanılmayan durum ve şartlarla karşı karşıya kalındığı zaman-belli bir dava ve hedef için-sebat etmek, tahammül gösterip katlanmak, gaye ve hedefe ulaşmada muvaffakiyetin Allah'tan olduğunu bilip, gidilen yoldan sapmadan, yılmadan Allah'a güvenmek ve dayanmaktır.

Peygamberler getirdikleri ilâhî öğretileri insanlara anlattıkları zaman -ki bu öğretiler; insanları zalim idarecilerin tasallutundan kurtarmak, insanlara insan olduklarını hatırlatmak, insanların birbirlerine üstünlüklerinin olmadığını, üstünlüğün ise Allah'ın emirlerine bağlı kalmakla, yasaklardan kaçınmakla ve insana özgü davranışlar sergilemekle olduğunu anlatmak, insanları dünyada ve âhirette mutluluğa ulaştırmaktır- kurulu düzenleri, sömürü çarkları ellerinden gitme tehlikesiyle karşı karşıya kalanlar, ne pahasına olursa olsun peygamberlere ve inananlara her türlü çileyi ve işkenceyi yapmaktan geri durmamışlardır. Onlar için önemli olan menfaatlerine zarar veren her şey tehlikelidir ve bu tehlike ile sonuna kadar mücadele etmek kutsal bir görevdir. Onların amansız yıldırma politikaları, peygamberleri ve inananları davalarından döndüremediği gibi, aksine amaca ulaşmak için azimlerini daha da bilemiştir. Şu da bir gerçektir ki, insanlara iyiliği emredip, onları kötülükten nehyedenler halk tarafından horlanıp dışlanmışlar ve çeşitli sıkıntılara maruz bırakılmışlardır. Bunun en çarpıcı örneklerini, nübüvvetin Mekke döneminde on üç sene kadar Mekkelilerin her türlü hakaret ve saldırılarına göğüs gererek sabreden, onları uyarma vazifesine yılmadan devam eden Hz. Peygamber'in hayatında görülmektedir. Ancak bu durum, Müslümanın peşinen çile ve meşakkate talip olması, sıkıntıyı çekmeyi bile bile istemesi gerektiği manasına gelmez. Aynı şekilde ceza görmeyen Müslümanın iyi Müslüman olmadığı, cezalandırılanın ise vazifesini hakkıyla yerine getirdiği iddia edilemez. Elbette Müslüman, yok yere başına bir sıkıntının gelmesini istemez ve hiç de lüzumu olmadığı halde- tabir caizse- bir kaşık suda fırtına koparmaz. Kendisi ve İslâm toplumuyla ilgili her türlü tedbiri alır, hesaplı ve planlı bir şekilde hareket eder. Ama mutlaka yerine getirmesi gerekli İslâm davetinden taviz vermesi de asla söz konusu değildir. İşte bu durumda tabi olarak yani hak-batıl mücadelesinin bir gereği olarak birtakım engellemeler ve hatta eziyet ve cezalarla karşılaşılabilir (Önkal, 1992, 169).

Kur'ân-ı Kerîm'de sabır ile ilgili pek çok âyet vardır. Biz burada sadece birkaç tanesini zikretmek istiyoruz. *"Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."* (A'raf: 7/199). *"Başına gelenlere sabret."* (Lokmân: 31/17). *"O halde (Resûlüm), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret."* (Ahkâf: 46/35). *"Onların söylediklerine katlan ve onlardan güzellekle ayrıl."* (Müzemmil: 73/10). *"Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir."* (Şûrâ: 42/43). *"Ey iman edenler! Sabredin, sabırda yarışın."* (Â-i İmrân: 3/200). *"Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarını en güzeliyle veririz."* (Nahl: 16/96). *Andolsun ki, senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetti."* (En'am: 6/34). Hz. Peygamber de konu hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Kim sabretmeye çalışırsa, Allah da ona sabredecek gücü nasip eder. Hiç kimseye sabırdan daha geniş ve daha hayırlı bir bağışta bulunulmamıştır."* (Buhârî, Zekât, 50). *"İnsanların arasına karışıp onların eziyetlerine sabreden Müslüman, insanlarla hemhal olmayıp onların sıkıntılarında katlanmayan Müslümandan daha hayırlıdır."* (İbn Mâce, Fiten, 23). *"Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Allah'tan afiyet ve sıhhat isteyiniz. Düşmanla karşılaştığınız zaman da sabrediniz."* (Müslim, Cihad, 19-20).

Hz. Peygamber Mekke'de İslâm'ı tebliğ etmeye başladığı zaman Mekke aristokrasisinin büyük bir tepkisiyle karşılaşmış, sözlü ve fiili saldırılarına maruz kalmıştır. Ancak onların bu davranışları Resûlullah'ı davasından döndürememişti. Hz. Peygamber'i davasından döndürmesi için amcası Ebû Tâlib'e gelerek ona

engel olmasını veya aradan çekilmesini söylediler. Ebû Tâlib onların kararlılığını görünce yeğenine kendisini zor durumda bırakmaması için davasını terk etmesini tavsiye etti. Ancak Allah Resûlü: “*Ey amca! Sağ elime güneşi, sol elime ayı koysalar Allah beni muzaffer kılana kadar bu emri yerine getireceğim*” diyerek kararlılığını ortaya koymuştur (İbn Hişâm, ts, I-II, 265-266). Hatta Ukbe b. Ebî Muayt’ın onun başına deve işkembesi geçirmesi, onu boğmaya çalışması, Nadır b. Hâris’in onu itbarsızlaştırmaya çalışması (İbn Hişâm, ts, I-II, 300), müşrikler tarafından bayıltılıncaya kadar dövülmesi, amcası Ebû Leheb’in karısı Ümmü Cemil’in evinin önüne pislik atması (İbn Hişâm, ts, I-II, 355; İbn Sa’d, 1990, I, 157), arkadaşlarının şiddete maruz kalması ve kimilerinin de hayatını kaybetmesi (İbn Hişâm, ts, I-II, 318-320), üç yıl boyunca boykota tabi tutulması (İbn Hişâm, ts, I-II, 250-251; İbn Sa’d, 1990, I, 162-164; İbn Kesir, 1994, III, 132-133), doğduğu şehirden kovulması (İbn Hişâm, ts, I-II, 480-495) gibi olayları sabırla karşılamış ve azimli bir şekilde de tebliğ faaliyetlerinde bulunmuştur. Onun bu kararlı ve dik duruşu neticesinde İslâm, her alanda gündem olmayı başarmıştı. Âdeta Mekke ciğer parelerini İslâm’ın şefkatli ve merhametli kollarına teslim etmeye başlamıştı. Günden güne bir çığ gibi etrafa yayılmaya başlayan İslâm’ın önlenemez yükselişi karşısında Mekke’nin liderleri ve Kureyş’in aristokrat zümresi Hz. Peygamber’e düşmanlık beslemeye, her fırsatta onu engellemeye çalışmış, onunla şiddetli tartışmalara ve mücadelelere girişmişlerdir. Bu karşı koyuş ve engellemeler günden güne dozajını artırarak devam etmeye başladı. Bu amaçla Mekkeliler, daha önce saygın bir olarak bilmesine rağmen Hz. Peygamber’in şahsına yönelerek kendisini itbarsızlaştırmaya başladılar. Çünkü onların hedefi, bu metotla halkın gözünden Resûlullah’ı düşürmek ve ona olan güveni sarsarak getirdiklerine mesafeli durmalarını sağlamaktı. Onlar bu düşüncelerini aktif hale getirmek için Allah Resûlü’ne mecnûn, şair, kahin (Tûr: 52/29-30; Kalem: 67/2; Duhân: 44/13), sihirbaz (En’âm: 6/7) ve müfteri (Furkân: 25/4; Yûnus: 10/38; Hûd: 11/13; İsrâ: 17/88) diyerek sözlü saldırılarda ve tacizlerde bulunmaya başladılar. Ancak onların bu karalama politikaları bir sonuç vermediği gibi Hz. Peygamber’in azmini daha da kararlı hale getirmişti.

Müslümanların sayısı artmaya başlayınca endişeye kapılan müşrikler Hz. Peygamber’i davasından döndürmek için harekete geçtiler. Bu görevi yerine getirmesi için de Etbe b. Rebîa’yı görevlendirdiler. Utbe Resûlullahın yanına gelerek: “*Ey Kardeşimin oğlu! Sana kabul edeceğine umduğum bazı tekliflerde bulunacağım*” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de: “*Ey Ebû Velîd! Seni dinliyorum*” dedi. Utbe tekliflerini şu şekilde sıralamaya başladı:

“Ey Kardeşimin oğlu! Eğer mal elde etmek istiyorsan, en zenginimiz oluncaya kadar senin için mal toplayalım.

Eğer, şan ve şeref kazanmak istiyorsan, seni üzerimize efendi yapalım ve sensiz hiçbir işe karar vermeyelim.

Eğer kral olmak istiyorsan, seni kendimize kral yapalım.

Eğer bu sana gelen şey, sana görünüp de kendinden uzaklaştırmaya güç yetiremediğin bir cin işi ise, seni tedavi ettirelim ve bu konuda sağlığına kavuşuncaya kadar da mallarımızı harcamaktan kaçınmayalım.” (İbn Hişâm, ts, III-IV, 293). Bu teklifler karşısında yumuşayacağını ve davasından döneceğini düşünen Utbe, Allah Resûlü’nin kararlı duruşu karşısında âdeta yıkılmış ve bir netice alamadan dönmüştür. İnsanlar böyle teklifler karşısında heyecana kapılıp savrulmalar geçirebilirler. Ama Hz. Peygamber davasına sadık kalarak onların emellerine ulaşmasına engel olmuştur.

Öncelikle ashâb, Hz. Peygamber’in sabır tavsiyesiyle ne demek istediğini gayet iyi anlıyordu. Çünkü bu tavsiye, çalışma, güçlükleri bertaraf etmeye girişme, kula kulluk etmeme ve maddî menfaatler karşısında küçülmemeyi ifade etmekteydi (Özbek, 1994, 60). Bir defasında Hz. Ömer şöyle demişti: “*Anam-babam sana feda olsun Ey Allah’ın Resûlü!, Hz. Nuh kavmine: “Rabbim yeryüzünde kâfirlerden tek kişi bırakma!”* (Nûh: 71/26) şeklinde beddua etmişti. Eğer sen de bize aynı şekilde beddua etseydin, hepimiz helâk olurduk. Sırtına vuruldu, yüzün yaralandı, dişlerin kırıldı, ama sen hayırlı söz dışında bir şey söylemedin. Hep: “*Ya Rabbi! Kavmimi bağışla, onlar bilmiyorlar*” dedin (Müslim, 1992, Cihâd, 105, Kâdî İyâz, ts, II, 95). Resûlullah’ın bu sözündeki faziletin, üstün ahlâkın, lütufkârlığın, gönül yüceliğinin, sabrın ve hilmin derecesine bakın! Beddua bir yana, sükût etmekle de kalmadı, onları affetti, onlara acıdı, onlara merhamet etti. Ayrıca onlar için dua etti ve: “*Ya Rabbi! Onları bağışla, onlara hidayet nasip et*” dedi. Sonra bu şefkat ve merhametinin sebebini “*Kavmim*” sözü ile açıkladı ve “*bilmiyorlar*” diye özürlerini belirtti (Kâdî İyâz, ts, II, 95). Hz. Peygamber’in hayatında sabrın ne kadar önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Zira Allah Resûlü, kendi şahsına yapılan olumsuz hareketleri sabırla karşılamış, muhataplarını bu yöntemle ikna etme cihetine gitmiş ve bunda da muvaffak olmuş, hatta en azılı düşmanları bile bu metod karşısında eğilmekten kendilerini alamamışlardır. Hz. Peygamber’in olaylar karşısında göstermiş olduğu sabrı, hayatın bir alanında değil, her safhasında gösterilmelidir. Muhataplar kim olursa olsun, ayırım yapmadan belirli sınırlar çerçevesinde yapmış oldukları yanlış tutum ve hareketleri toleransın bir ilkesi olan sabırla karşılayarak, kazanma yoluna gidilmelidir. Çünkü insanın yapısında genellikle iyiliğe iyilikle karşılık verme özelliği bulunmaktadır. Kötülük yapan kişiye verilebilecek en güzel cevap; ona iyilikle karşılık vermektir. Kötülük insanlar arasındaki nefreti arttırırken, iyilik ise sevgi bağlarını güçlendirir. Bu sebeple insan kendisini olumsuz hareketlerle değil, olumlu eylemlerle ifade ederek

diğerlerinin kendisini daha iyi anlamalarına yardımcı olmalıdır. Hz. Peygamber'in sabrı ve kararlılığı neticesinde İslâmiyet kısa süre içerisinde geniş alanlara yayılmış ve pek çok insan da İslâm'a girmiştir.

6. İstişareye (Ortak Akla) Önem Vermesi

Herhangi bir konu hakkında birinin veya birilerinin fikrini alma, görüşüne müracaat etme, danışma şeklinde tanımlanabilecek olan istişare, bir karara varmadan önce paydaşları harekete geçirerek ortak akli aktif hale getirme eylemidir. İnsanların duygu ve düşüncelerine, fikir ve ifade hürriyetlerine önem verme şeklinde kendinin gösteren istişare, başarıya gidilen yolda en önemli vasıta. "İş konusunda onlarla istişare et" (Âl-i İmrân: 3/159) ve "Onların işleri aralarında istişare iledir" (Şûrâ: 42/38). Kur'an'da yer alan bu âyetler konunun önemine vurgu yapmaktadır. İstişarede asıl olan liderin veya yetkili kişinin kendi görüşünü kabul ettirmesi değil, günün şartlarına göre uygulanabilirliği olan en doğru yaklaşımı kabul etmektir. Bu eğilim, lider için bir zaaf değil, erdemli bir harekettir. Çünkü istişare neticesinde çoğunluğun kabul ettiği görüşü uygulamaya koymak, bir yönetici için daha kolay ve riski daha azdır. Bu sebeple istişareyi, yürürlüğe konulan uygulamanın meşru bir özelliğe sahip olması için bir vasıta olarak değerlendirmek mümkündür. Bu ilke ve prensipler doğrultusunda hareket eden Hz. Peygamber önemli konularda sahâbilerin görüş ve düşüncelerine müracaat etmeyi bir gelenek haline getirmiştir. Onun hayatında istişarenin önemli bir yeri olduğunu aşağıdaki olaylar açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber, Mekkelilere ait olan kervan Suriye'den döneceği haberini alınca, arkadaşlarıyla görüştüğünden sonra kervandaki malları ele geçirmek için harekete geçti. Ancak kervanın kaçtığı ve savaş durumunun belirlediği esnada o, arkadaşlarının konu hakkındaki görüşlerini sormaya başladı. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer görüşlerini belirttikten sonra Mikdâd ayağa kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın emrettiği yolda devam et, bizler sana tabiyiz. Bizler, İsrailoğullarının Musa'ya dediği gibi sana: "Sen, Rabbin ile birlikte savaşa git, bizler burada bekleyeceğiz, demeyiz. Bizler, sen nereye gidersen, oraya gideriz" diyerek görüşlerini belirtti. Daha sonra Hz. Peygamber, ensârın kendilerini Medine içerisinde korumaya söz verdiklerini düşünerek: "Sizler de görüşlerinizi belirtiniz" dedi. Bunun üzerine ensârdan Sa'd b. Muâz: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizleri mi kastediyorsun? dedi. Allah Resûlü'nden: "Evet" cevabını alın Sa'd: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizler sana inandık, Allah'tan getirdiklerini kabul ettik ve sana tabi olduk. Artık siz ne emrederseniz onu yapmaya hazırız. Eğer sen, denize girersen, bizler de seninle beraber oraya gireriz ve hiç birimiz de geri kalmayız. Düşmanla karşılaşmaktan korkmayız. Savaş esnasında geri dönmeyiz, sabrederiz ve sadakattan ayrılmayız" diyerek görüşlerini belirtti (İbn Hişâm, ts, I-II, 606-615; Taberî, 1997, II, 20-27; İbnü'l-Esîr, 1979, II, 116-120; İbn Kesîr, 1994, III, 292-298). Bu savaş başlamadan önce Hz. Peygamber, savaş durumuna geçmesi için ordunun konaklayacağı yeri seçti ve yerleşme emri verdi. Orduda bir er olarak bulunan Hubâb b. Munzîr, konaklanan yerinin savaş için uygun olmadığına dikkat çekerek şöyle bir itirazda bulundu: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu yer Allah'ın vahyettiği, bizim ne ileri ne de geri gideceğimiz bir yer midir? Yoksa, bir savaş stratejisi olarak mı seçtiniz? Hz. Peygamber: "Savaş stratejisi için kendi düşüncesiyle bu karara vardığını bildirince" Hubâb b. Munzîr: "Buranın savaş için uygun olmadığını" söyleyerek şöyle bir teklifte bulundu: "Bedr'in en aşağısına gidelim. Arkada kalan bütün kuyuları kapatalım. Kendimiz için bir havuz yapıp suyla dolduralım. Müşriklerle savaşınca su ihtiyacımızı buradan karşılarız. Mekkeliler ise sudan mahrum kalırlar." Hz. Peygamber, Hubâb b. Munzîr'in bu teklifini uygun bularak ordunun yerinin değiştirilip teklif edilen yere konaklamasını emretti. Diğer taraftan Hz. Peygamber susuzluktan dolayı zor anlar yaşayan Mekke müşriklerin de savaş esnasında suyu kullanmalarına müsaade etti (İbn Hişâm, ts, I-II, 620).

Hubâb b. Munzîr'in: "Bu yer askerinin mevzilenmesi için uygun değil" itirazı karşısında Hz. Peygamber: "Sen hangi hakla komutan peygambere akıl veriyorsun, hem bu orduda senden daha rütbeli askerler var" dememiş, yapılan teklifi mantık kuralları içerisinde düşünüp doğruluğuna karar vererek taassup içerisinde olmadığını ortaya koymuş ve fikir ve ifade hürriyetine önem vererek insanların kendilerini gerçekleştirmelerine olanak tanımıştır. Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirlere ne yapılacağı konusunda ashâbın görüşlerini sormuş ve bu çerçevede Hz. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah onları helak etti ve seni muzaffer kıldı. (Hudari Bey, 1992, 181). Bunlar aşiretin ve amcaoğullarıdır. Onlardan fidye alınmasını uygun görüyorum. Çünkü alınan bu fidyeler, kâfirlere karşı bizi güçlü duruma getirir. Belki Allah onlara hidayet verir de bize destek olurlar" şeklinde görüşünü bildirdikten sonra Hz. Peygamber: "Ey Hattab'ın oğlu görüşün nedir?" diye sorunca Hz. Ömer: "Ya Rasûlallah, ben, Ebû Bekir'in düşündüğü gibi düşünmüyorum. Onlar kâfirlerin liderleri ve elebaşları, seni memleketinden çıkaran düşmanlarıdır. İzin ver, boyunlarını vuralım. Bu amaçla Ali b. Ebî Tâlib kardeşi Akîl b. Ebî Tâlib'in, Hamza b. Abdilmüttalib kardeşi Abbâs b. Abdilmüttalib'in boynunu vursun. Böylece insanlar, kalbimizde kâfirlere karşı bir meylimizin olmadığını anlasınlar." (Müslim, 1992, Cihad, 58; Taberî, 1997, II, 46; Beyhakî, 2009, III, 138; İbnü'l-Esîr, el-Kâmül, II, 136; İbn Kesîr, 1994, III, 331-332; Diyârbekrî, 1971, II, 132; Hudari Bey, 1992, s. 181; Çazâlî, 1994, 236; Rızâ, ts, 191-192). Hatta o, Kureys'in hatibi olan ve Bedir esirleri arasında bulunan Süheyl b. Amr hakkında: "Ya Rasûlallah! Beni bırak, onun

ön dişlerinden ikisini sökeyim de, bir daha hiçbir yerde senin aleyhine konuşmaya kalkışmasın" dedi. Hz. Peygamber: "Ben dişlerini söktürerek ona işkence yapamam. Ona bu şekilde muamele yaparsam, Peygamber olsam bile, Allah da bana aynı şekilde muamele eder" (İbn Hişâm, ts, I-II, 649; Taberî, 1997, II, 41) diyerek Hz. Ömer'in teklifini geri çevirdi. Daha sonra Hz. Peygamber: "Abdullah b. Revâha'ya görüşün nedir?" diye sordu. Abdullah b. Revâha: "Ya Rasûlallah, onları ateşte yakalım" dedi. Bunun üzerine Abbâs b. Abdilmuttalib: "Ne kadar acımasızsın!" dedi. Bu karşılıklı konuşma karşısında sessiz kalan Allah Resûlü (Taberî, 1997, II, 46; İbn Kesîr, 1994, III, 332; Diyârbekrî, 1971, II, 132; Rızâ, ts, 192) aynı soruyu Sa'd b. Muaz'a sordu. Sa'd b. Muaz: "Bana, onların kökünü kazımak, onları yeryüzünde sağ bırakmaktan daha sevimli gelir" diye cevap verdi. (Rızâ, ts, 192). Bu görüşleri dinleyen Resûlullah Hz. Ebû Bekir'in görüşünün daha doğru olduğunu düşünerek esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasını kabul etti (Taberî, 1997, II, 47; Beyhakî, 1988, III, 139; İbn Kesîr, 1994, III, 333; Diyârbekrî, 1971, II, 133; Hudarî Bey, 1992 s. 181; Ğazâlî, 1994, s. 236; Rızâ, ts, 192).

Hz. Peygamber Uhud Savaşı öncesi savaşın nasıl yapılması gerektiği konusunu görüşmek üzere ensâr ve muhaciri istişare etmeye çağırdı. Hz. Peygamber Medine içerisinde kalınarak savunma savaşı yapılması konusundaki fikrini belirtti. Ancak Bedir Savaşı'na katılmayan gençler meydan savaşı yapılmasını teklif ettiler ve bu konuda da oldukça ısrarlı davrandılar. Bunun üzerine Allah Resûlü gençlerin fikri doğrultusunda meydan savaşı yapılmasına karar vererek savaş kıyafetlerini giymek üzere evine gitti. Sa'd b. Muaz ve Üseyd b. Hudayr gibi bazı sahâbiler Hz. Peygamber'e gelerek kendi fikrini uygulamasını belirttiler. Ancak İslâm Peygamber'i: "Bir Peygamber giydiği zırhını savaşmadan çıkarmaz. Eğer sabrederseniz, her biriniz görevinizi yaparsanız, Allah zaferi bize ihsan edecektir" diyerek gençlerin görüşünü onaylamıştır." (İbn Sa'd, 1990, II, 29) diyerek kendi görüşüne aykırı olmasına rağmen gençlerin görüşlerini kabul ederek hem fikir ve ifade hürriyetine ne kadar önem verdiğini göstermiş hem de özgür bir ortamın nasıl oluşturulması gerektiğinin önemini vurgulamıştır.

Hz. Peygamber istihbarat kanalları vasıtasıyla Mekke'den daha önce olmadığı kadar kalabalık sayıda bir ordunun üzerlerine doğru geldiği haberini alınca, arkadaşlarıyla durum değerlendirmesi yapmaya karar verdi. Bu çerçevede ortaya konulan görüşler içerisinde Selmân-ı Fârisî'nin teklifi olan, şehrin düşman saldırısına açık olan taraflarını korumak amacıyla Medine'nin etrafına hendek kazılması fikri kabul edildi. Bu fikir doğrultusunda Hz. Peygamber bir grup sahâbe ile keşfe çıkarak kazılacak yerleri belirledi. Hendeğin kazılmasında ve savunulmasında üç bin Müslüman görev aldı. Her on kişilik takıma kırk zirâ'lık (bir zirâ' yaklaşık 52 cm'dir) yer ayırdı. Kendisi kazı işine nezaret ettiği gibi bizzat çalıştı, toprak kazdı ve sırtında toprak taşıdı. Hendek, içine düşenin çıkamayacağı derinlikte ve karşıdan karşıya bir süvarinin atlayamayacağı genişlikte planlandı. Buna göre derinlik ve genişlik ölçüleri de tespit edildi (Vâkıdî, 1983, II, 446; Taberî, 1997, II, 91). Hamidullah'ın tespitlerine göre hendeğin genişliği 5,5 km. uzunluğunda, 9 m. genişliğinde ve 4.5 m. derinliğindedir (Hamidullah, 1991, 118-119). Vâkıdî ve İbn Sa'd'a göre bu hendeğin kazımı altı günde tamamlanmıştır (Vâkıdî, 1983, II, 454; İbn Sa'd, 1990, II, 51). Müslümanlar hem hendeğin düşman tarafından doldurulmasını önlemek ve hem de bu toprağı siper olarak kullanmak amacıyla kazıdan çıkan toprağı kendi taraflarına yığdılar. Ayrıca düşmana atmak için de kendi taraflarına taş yığdılar. Hendeğin kazılma işi tamamlandığında ise Medine sanki bir kale haline geldi (Vâkıdî, 1983, II, 446). Bu plan sayesinde Medine istilaya uğramaktan kurtulmuştur.

Hz. Peygamber ortaya çıkan krizin görüşülmesi ve alınacak kararda herkesin katkısının sağlanabilmesi amacıyla insanların kendisine yardımcı olmalarını istemiş ve konu hakkında nasıl bir uygulamanın kendileri için daha iyi sonuçlar vereceğini araştırmaya başlamıştır. Allah Resûlü kendi görüşünün daha doğru ve uygulanabilir olduğunu kabul ettirmek için insanları aracı olarak görmemektedir. Onun insanların görüşlerine saygı duymadaki amacı, ortaya çıkan sorunu çözmek için en faydalı kararı uygulamaktır. Doğru olduğu için birinin görüşünü kabul etmek, lider için pozitif bir yaklaşımdır. Ayrıca Resûlullah'ın bu şekilde davranması, fikir ve ifade hürriyetine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber, Hendek savaşında Katafan kabilesini ittifak dışında bırakmak, düşmanın gücünü kırmak ve Müslümanları rahatlatmak için Medine'nin hurma mahsulünün üçte birini verme mukabilinde bu kabileyle anlaşma yapmıştı. Kesin bir karara varmadan önce Evs ve Hazrec'in reisleri olan Sa'd b. Muaz ve Sa'd b. Ubâde'ye bu durumu söyledi. Bu iki reis, Hz. Peygamber'e: "Siz böyle bir kararı vahiyle aldıysanız, bizim Allah'ın emrine karşı diyeceğimiz hiçbir şey yok" dediler. Resûlullah da: "Böyle bir karar şahsi görüşümdür" buyurunca bu iki kabile reisi böyle bir antlaşmayı kabul edemeyeceklerini söyleyerek reddettiler. Allah Resûlü de onların bu görüşlerini saygıyla karşıladı (İbn Sa'd, 1990, II, 53; Taberî, 1997, II, 94). Bu iki hâdisede sahâbenin ilk anda sorduğu "Bu kararı vahiyle mi aldın?" sorusuyla önce kendilerini garantiye almaya çalıştıkları, sonra da görüşlerini söyledikleri müşahede edilmektedir. Bu sorunun sorulmasının altında yatan gerçek sebep ise, sahâbenin vahye olan bağlılığıdır. Nitekim ashâb, vahiy olmadığını öğrenince fikir ve ifade hürriyeti kapsamında görüş ve düşüncelerini söylemekten kaçınmazlardı.

6- Tedbirli Olması

Hız. Peygamber İslâm'ı tebliğ etmeye başladığı günden itibaren tedbirli davranmaya özen göstermiş, fevri hareketlerden olabildiğince kaçınmış ve arkadaşlarını da bu konuda uyarmıştır. Allah Resûlü Mekke döneminde Müslümanlara yapılan baskı ve şiddet eylemlerine rağmen karşılık verme yolunu tercih etmemiştir. Toplumsal barış ve huzurun devam edebilmesi ve yeni dinin yayılabilmesi için temkinli hareket etmeye ihtiyaç vardır. Dengeleri gözeterek Allah Resûlü konjonktürel olarak fiili eylemlere müsaade etmemiştir. Bu bağlamda o, Mekke'ye gelerek İslâm'a giren Ebû Zer: "Allah'a yemin olsun ki, Kabe'ye gidip İslâm'ı haykırmadan dönmeyeceğim" dedi ve hemen Kabe'ye gelerek: "Ey Kureyş topluluğu! Ben şehâdet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed de O'nun resûlüdür!" diye haykırınca müşrikler onu bayıltıncaya kadar dövdüler. Bu durumdan onu Abbâs b. Abdülmuttalib: "Ey Kureyş topluluğu! Sizler, onun Ğifâr kabilesinden olduğunu bilmiyor musunuz? Sizler tüccarsınız ve yolunuz Ğifâr'dan geçmektedir. Yolunuzun kesilmesini mi istiyorsunuz?" diyerek kurtardı. İkinci gün aynı olay bir kez daha yaşandı ve yine onu bu durumdan Abbâs kurtardı (İbn Sa'd, 1990, IV, 169; Buhârî, 1992, Menâkıbu'l-Ensâr, 33; Müslim, 1992, Fedâilü's-Sahâbe, 133; İbn Abdilber, 1992, 794; Zehebî, 1985, II, 53-54; İbn Hacer, 2001, VI, 85). Bu olaydan sonra Resûlullah toplumsal karışıklığa daha fazla mahal vermemek için Ebû Zer'in kavmine giderek orada İslâmî faaliyetlerde bulunmasını istemiştir (İbn Sa'd, 1990, IV, 170). Müşriklerin baskı ve şiddetinden bunalan Müslümanların karşı koyma talepleri Hız. Peygamber tarafından: "Sabredin! Savaşmakla emrolunmadım" diyerek reddedilmiştir (Zemahşerî, 2009, III, 156; Beyzâvî, 2001, II, 687). Hatta Allah Resûlü tedbir amacıyla Mekke'deki baskıdan bunalan bazı Müslümanların inançlarını rahat yaşayabileceklerini düşündüğü Habeşistan'a gitmelerine izin vermiş ve bu çerçevede birinci ve ikinci Habeşistan'a hicreti yaşanmıştır (İbn Hişâm, ts, I-II, 321-332; İbn Sa'd, 1990, I, 159-162).

Gelişen yeni durumlara göre strateji belirleyen Hız. Peygamber tedbir alma kapsamında Müslümanlara uygulanan boykot kararının kaldırılmasından sonra (İbn Hişâm, ts, I-II, 374-381) tebliğin daha geniş alanlara ulaşabilmesi için Taif'e gitmiş, ancak buradan istediğini alamadan dönmek zorunda kalmıştı (İbn Hişâm, ts, I-II, 419-422). Yeni arayışlara yönelen Allah Resûlü Yesriblilerle görüşerek kendileri için daha iyi olacağını düşündüğü Yesrib'e gitmeye karar vermiştir (İbn Hişâm, ts, I-II, 428-480). Resûlullah bu yolculuğu gerçekleştirirken önce ashâbının gitmesine izin vermiş, daha sonra da kendisi yolculuğa çıkmıştır. O, yolculuğun hedefine ulaşması için alınması gereken bütün tedbirleri yerine getirmiş ve en ince ayrıntıları bile gözden kaçırmamıştır. Bu bağlamda o, hedef şaşırtmak amacıyla Mescid-i Haram'ın güneydoğu yönünde yer alan ve yaklaşık 4 km. uzaklıkta bulunan Sevr mağarasında üç gün kaldıktan sonra farklı bir yol güzergâhı takip ederek uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Yesrib'e ulaşmayı başarmıştır (İbn Hişâm, ts, I-II, 480-495; İbn Sa'd, 1990, I, 175-183).

Hız. Peygamber Medine geldikten sonra mescit inşa ettirmesi (İbn Hişâm, ts, I-II, 496-497; İbn Sa'd, 1990, I, 184-185), ensar ve muhâcir arasında kardeşlik tesis etmesi (İbn Hişâm, ts, I-II, 504-507), Ka'b. Mâlik'e şehrin sınırlarını tespit ettirmesi (Müslim, 1990, Hac, 256-257; İbn Mâce, 1990, Menâsik, 104; Tirmizî, 1992, Menâkıb, 67; Semhûdî, 2010, I, 89-104; Önkâl, 1992, 98), nüfus sayımı yaptırması (Buhârî, 1992, Cihad, 181; Müslim, 1992, İmân, 235; Okiç, 1960, VII, 11-12), iç huzuru salamak için Medine'de bulunan kabilelerle antlaşma yapması (İbn Hişâm, ts, I-II, 502-504), dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı devleti korumak amacıyla etrafa seriyyeler göndermesi (İbn Sa'd, 1990, I, 4-7) ve bizzat kendisinin sefere çıkması (İbn Sa'd, 1990, I, 5-7), onun tedbir anlayışının boyutlarını göstermektedir. Bedir Savaşı'nda (Vâkıdî, 1983, I, 51-53; İbn Hişâm, ts, I-II, 616-617; İbn Sa'd, 1990, II, 10; Taberî, 1997, II, 21, 27-28), Uhud Savaşı'nda (Vâkıdî, 1983, I, 26-207; İbn Sa'd, 1990, II, 28), Hendek Savaşı'nda (Vâkıdî, 1983, II, 444), Benû Mustalık Gazvesi'nde (Vâkıdî, 1983, I, 404; İbn Hişâm, ts, III-IV, 290; İbn Sa'd, 1990, II, 48; Taberî, 1997, II, 109; İbnü'l-Esîr, 1979, II, 192, İbn Kesîr, 1994, IV, 157), Huneyn Savaşı'nda (İbn Hişâm, ts, III-IV, 439-440) ve Tebûk Savaşı'ndan önce (İbn Sa'd, 1990, II, 125) istihbarat faaliyetlerinde bulunarak düşmanı bertaraf etmeye çalışması da, onun tedbir anlayışının zirve noktasına işaret etmektedir.

7- Hoşgörülü Olması

Tolerans anlamına gelen hoşgörünün Arapçadaki karşılığı müsamaha "semah ve semaha", kişinin bir şeyi cömertliğinden ve kereminden verip, cömert davrandığı zaman kullanılan bir ifadedir. "Müsamahakâr ol ki, sana da müsamahakâr davranılsın." (Ahmed b. Hanbel, 1992, I, 248) hadisin manası "sen kolaylaştır ki, senin için de kolaylaştırılsın" olur (İbn Manzûr, 1993, II, 489; 1996, 78). Hız. Peygamber'in, İslâm'ı "el-Hanefiyetü's-semha" olarak niteleyerek, "Ben müsamahakâr hanif dini üzere gönderildim" (Ahmed b. Hanbel, 1992, VI, 116) diyerek ifade ettiği (Buhârî, 1992, İmân, 29) hadisin manası da "zorluk ve şiddetin bulunmadığı İslâm dini" olmaktadır (İbn Manzûr, 1993, II, 489). Bu muhtevası ile "İmanın en faziletlisi, sabır ve müsamahakârlıktır" (Suyûtî, ts, I, 161) prensibi ile birlikte düşünülünce, İslâm'da sadece iyilik yapmak değil, aynı zamanda

karşılıksız özünden, söz gelimi düşüncesinden, sevgisinden kardeşi lehine vazgeçip -tabii meşru sınırlar içinde- muhataba tahammül edebilmek de bir esas olmaktadır. Daha açık bir misalle; bize her konuda lider olan Hz. Peygamber “Allah beni ancak tebliğçi olarak gönderdi, muannit (zorba) olarak göndermedi” (Tirmizî, 1992, Tefsîrû'l-Kur'ân, 66) buyurmuştur. Bu hadiste sözü edilen zorbalık ve şiddetten uzak, müsamahakâr bir yaklaşım tarzı, özellikle tebliğde izlenecek metod açısından önemlidir (Sakallı, 1996, 79.) Son dine “İslâm” adının verilmesi (Mâide: 5/3), bu dinin ne denli müsamaha ve hoşgörü dini olduğunu göstermektedir. Zira “İslâm” kelimesi sözlükte; emniyet, güven, boyun eğme, itaat, ihlâs, samimiyet, doğrudan ayrılmamak, şaşırmanın yolun ortasından yürümek gibi anlamlarının yanında, hoşgörü ile doğrudan alakalı sulh, barış, anlaşma ve uzlaşma gibi anlamları da ihtiva etmektedir (İbn Manzûr, 1993, II, 190-195). Bu ahlâkî prensipler içerisinde hoşgörü ayrı bir yere sahiptir. Hoşgörü prensibini bütün peygamberlerin hayatında özellikle de Hz. Peygamber’in hayatının her safhasında görmekteyiz. Kolaylık ve lütuf (rıfk) ile muamelenin bir ileriki safhası, insanın kendinden de fedakârlığı gerektiren müsamahadır. Sadece iyilik yapmakla yetinmeyip, karşıdakinin bazı kusur ve hatalarına sabredip, hoş karşılayabilmek, insanlara genel ve özel manada tahammül edebilmek de Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmiş ve böyle bir hareketin aynı şekilde müsamaha ile karşılık göreceği açıklanmıştır (Sakallı, 1996, 78).

İslâmiyet gerçekten hoşgörü, müsamaha ve tolerans dinidir. Müntesiplerine her vesile ile yumuşaklık, affetmek, iyilik, hüsn-i muamele, hüsn-i zan, merhamet, kardeşlik ve muhabbet gibi her türlü güzel ahlâkî tavsiye eden bir dini (Âl-i İmrân: 3/134; Mâide: 5/2; Nûr: 24/22; Hucurât: 49/10, 12; Mücadele: 58/9; Teğâbûn: 64/14) müsamaha, tolerans ve hoşgörü dışında herhangi bir sıfatla tavsif etmek mümkün değildir. İslâm dini, Müslümanlara kolaylaştırmayı, zorlaştırmamayı, müjdelemeyi, nefret ettirmemeyi tavsiye etmiş (Buhârî, 1992, İlim, 11; Müslim, 1992, Cihâd, 5; Ebû Dâvûd, 1992, Edeb, 17), insanlara güçlerinin yetmeyeceği ve nefislerinin kaldıramayacağı şeyleri asla yüklememiştir (Bakara: 2/223, 286; En'am: 6/152; A'raf: 7/42 Mü'minûn: 23/62).

İslâm, insanların dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayan, onları barışa, huzura, sükûna davet eden, emniyeti savunan, herkese din ve vicdan özgürlüğü tanıyan, insana büyük değer vererek eşref-i mahlukât gözüyle bakan, onu davranışlarında serbest bırakan evrensel bir dindir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.” (Bakara: 2/256). Yüce Allah iman etme meselesini mecburiliğe ve zorlamaya bağlamamış, aksine onu, kulun kudret ve iradesine bağlamıştır. O, tevhidin delillerini çok açık, gönüllere şifa verici ve hakiki mazereti sona erdirecek bir biçimde beyan ettikten sonra (Râzî, 1307, II, 472) şöyle buyurmuştur: “(Ey Muhammed!) de ki; Hak, Rabbinizden gelmiştir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.” (Kehf: 18/29) “Biz insana doğru yolu gösterdik. İster şükreder, isterse de inkâr eder.” (İnsân: 76/3). İslâm'a girmesi için hiç kimseye baskı yapılamaz. Çünkü İslâm, burhan ve delilleriyle gayet açıktır. Bundan dolayı bir kişinin İslâm'a girmesi için zorlanmasına gerek yoktur. Allah'ın doğru yolu gösterdiği, kalbini genişlettiği ve iyi bir bakış açısı verdiği kimse İslâm'a girer. Allah'ın kalbini kör ettiği, kulağını ve gözünü mühürlediği kimsenin zorlanarak ve baskı yapılarak İslâm'a dâhil edilmesinin kendisine hiçbir faydası yoktur (İbn Kesîr, ts, 1, 551). Allah hoşgörüsünün bir gereği olarak insanları inanma noktasında özgür iradeleriyle tercihte bulunmalarını tavsiye etmiştir. Bu sebeple inanç hürriyeti, insana insan olma vasfını veren ve en başta gelen bir haktr. İnsanın elinden inanç hakkını almak isteyen kişi her şeyden önce “insanlık” vasfını da ondan almış olmaktadır (Kutub, ts, II, 46). “Dinde zorlama yoktur” (Bakara: 2/256) prensibini destanlaştıran İslâm, müntesiplerini, insanları zor kullanarak kendi dinlerine sokmaktan men eder ve böyle bir hareketi ise insanlığa saygısızlık olarak kabul etmektedir. Din, insanlara korkuyla veya zulümle iletileseydi, inancın hiçbir anlamı kalmazdı. Hür iradeyle hayatını yönlendirmek insanların kendi ellerindedir. Yaptıklarından Allah'a hesap verecekleri için insanlara seçme hürriyeti verilmiştir. Aksi takdirde insanlara zorlama yapılıyorsa, adaletsizlik yapılmış olurdu (Afzalurrahman, 1996, I, 213).

Allah Resûlü 622 tarihinde Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman, Medine'de yürürlükte olan bir anayasa yoktu. Bu sebeple o, dağınık halde bulunan insanları bir kanun etrafında toplayarak 52 maddeden oluşan bir anayasa metni hazırladı (İbn Hişâm, ts, I-II, 502-504; Hamidullah, 1993, I, 188-211).

Bu metin, her topluluk için karşılıklı anlayış ve müsamaha çerçevesinde, vicdan hürriyetini içerir. Buna göre Yahudiler kendi dinlerine göre yaşayabilecekler, Müslümanlar da kendi dinlerine göre yaşayabilecekler. Herkes için bu geçerli olacaktır. Bu karşılıklı hoşgörünün en ilginç yanı da, herkes sadece kendi dini uygulamaları ve dogmaları yönünden değil, ait olduğu grubun kanunlarına uyma yönünden de tam bir özgürlüğe sahipti. Yahudiler, Yahudi kanunlarına, Hıristiyanlar, Hıristiyan kanunlarına göre yargılanabileceklerdi (Hamidullah, 1995, 5-6). Kanaatimce bu antlaşmada Resûlullah'ın ortaya koyduğu ilkeler bütün insanları yakından ilgilendiren bir özelliğe sahiptir. Çünkü toplum içerisinde yer alan farklı grupların kendilerini ifade etmelerine ve yaşamalarına imkân tanınmaktadır. Yani sosyal hayatta ve dini

yaşamda tam bir özgürlüğe sahiptirler. Diğer taraftan onlar, aralarında meydana gelen anlaşmazlıklarda ise, İslâm'ın ortaya koyduğu kurallara da uyma zorunlulukları yoktur.

Bunun içindir ki, Hz. Peygamber'in zamanından günümüze kadar gayr-ı müslim tebaa, İslâm ülkelerinde hiçbir zorlukla karşılaşmamıştır. Bir devletin vatandaşı olmak için, Müslüman olmak zorunluluğu yoktur. Bilakis, tüm dinler saygıdeğerdir. Bu, hem Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi vahye dayalı dinler için hem de beşer kaynaklı inançlar için aynıdır. Din müntesiplerinin hepsi devlete bağlı ve sadık kalmak şartıyla devlet tarafından vatandaş olarak kabul edilir. Sadakat Müslüman vatandaşlar için geçerli ve mutlaka aranılan bir şarttır. Devlete isyan eden kimse, bir Müslüman dahi olsa affedilemez, bilakis suçuna göre cezalandırılır (Hamidullah, 7).

Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu inanç sisteminin hoşgörüsü esaslı üzerine oturduğunu şu âyet açık bir şekilde ortaya koymaktadır: *"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplara ve peygamberlerine iman ettiler ve: 'O'nun peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz' dediler."* (Bakara: 2/285). Bu âyette vurgulanan nokta; hem Hz. Peygamber'in hem de Müslümanların kendilerinden önce indirilmiş olan kitaplara ve peygamberlere inanmalarıdır. Bu bağlamda Tevrat sadece Yahudilerin, İncil de sadece Hıristiyanların değildir. Asıllarına inanmak, İslâm'ın iman esaslarındandır. Yine aynı şekilde Hz. Adem ile Hz. Peygamber arasında ne kadar peygamber gelmişse, onlara inanmak da inanç esasları arasındadır. Hz. Peygamber'in engin hoşgörüsü temel ilke ve prensiplerden taviz vermeden hayatının bütün alanını kuşatmaktadır. Onun hoşgörüsünün en güzel örneklerini, ashâbıyla ilişkilerinde, gayr-ı Müslimlerle ilişkilerinde, aile hayatında, askerî ve diplomatik münasebetlerde görmek mümkündür (Arslan, 214, 61-191).

8- Liyakat ve Ehliyete Önem Vermesi

Bir işe ehil ve layık olma anlamına gelen liyakat, üstlenilen görev ve sorumluluğu yerine getirme yetisidir. Eğitim ve tecrübeyle kazanılan bu özellik, emanete riayet etme prensibine dayanmaktadır. Yönetimde veya herhangi bir işte başarılı olmanın yeter şartı; o işe uygunluktan geçmektedir. Bu sebeple liyakati veya ehliyeti olmayan kişilerin başarılı olma ihtimalleri yoktur. Makam, konum ve statülerin ihya edilebilmesi için liyakatin ortaya çıkmasında kişilerin değil, ilke ve prensiplerin belirleyici olması gerekmektedir. Kur'ân vahiy meleği Cebrâil'i: *"Muhakkaki bu Kur'ân, değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilen bir elçinin (Cebrâil'in) getirdiği sözdür"* (Tekvîr: 81,19-21) şeklinde tanımlarken, dünyevî işlerde sorumluluk alacak kişilerde olması gereken güvenilirlik ve etkinlik gibi özelliklerin önemine vurgu yapmaktadır (Yılmaz, 2016, 219-220). Hz. Şuayb'a, Hz. Musa'nın ücretli çoban olarak çalıştırılmasını teklif eden kızlarından birinin söylediği: *"Ey Babacığım! Ona iş ver. Çünkü o hem güçlü hem de güvenilir olduğu için ücretle çalıştırdıklarının en hayırlısıdır"* (Kasas: 28/26) âyetinde geçen *"güçlü ve güvenilir"* kelimeleri; Mısır kralının hazine bakanlığı için düşündüğü Hz. Yûsuf için kullandığı: *"Sen bugün bizim yanımızda yüksek mevki sahibi ve güvenilir birisin"* (Yûsuf: 12/54) âyetinde geçen *"güvenilir"* ifadesi ve Hz. Yûsuf'un: *"Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim"* (Yûsuf: 12/55). *"koruyucu ve bilgili"* ifadeleri atanmanın en önemli kriterleri olarak dikkate alınmalıdır. Allah, üstlenilen görev ve sorumluluğu: *"Allah emaneti ehline vermenizi emrediyor"* (Nisâ: 4/58) âyetinde emanet olarak değerlendirmektedir. O halde görev ve sorumluluklar emanet olarak algılanmalı ve teslim edilirken de ince eleyip sık dokunulmalıdır. Bu anlayışa göre insanların atması yapılır ve bu düşünce zihinlere yer ederse, kişi veya kişilerin yanlış yollara tevessül etmelerinin önüne geçilmiş olur.

Hz. Peygamber'in hayatında liyakat ve ehliyetin önemi büyüktür. O, bu ilke doğrultusunda hareket ederek görevlendirmelerde bulunmuştur. Kabileciliğin ve asabiyetin zirve yaptığı bir dönemde onun atamalarında liyakatin dikkate alınması heyecan verici bir durumdur. Onun önemseydiği ve öncelendiği en önemli husus; kişinin o göreve uygun olup olmadığıdır. Bu bağlamda Allah Resûlü uygun olan kişinin yaşını ve hangi kabileye mensup olduğunu, köle veya hür olup olmadığını asla dikkate almaz, atamaları gerçekleştirirken de insanların nasıl davranacaklarını önemsemezdi. Onun: *"Başınızda Habeşli bir köle bile olsa, dinleyiniz ve itaat ediniz"* veya *"Burnu kesik bir köle bile olsa, dinleyiniz ve itaat ediniz."* (Ahmed b. Hanbel, 1992, III, 171; Buhârî, 1992, Ezân, 55; Müslim, 1992, İmâre, 36). *"Emanet zayi olduğu zaman yani; görev ve sorumluluk ehil olmaya verildiğinde kıyameti bekleyiniz"* (Buhârî, 1992, İlim, 2; Rikâk, 35) tarzındaki sözleri konunun önemini vurgulamaktadır. Allah Resûlü liyakat ve ehliyetine güvendiği için Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye tebliğci olarak göndermiş, o da görevini en iyi bir şekilde yerine getirmiştir (İbn Sa'd, 1990, I, 170; III, 85-90). Hz. Peygamber hicret esnasında Medine'ye sağ-salim gidebilmek için müşrik olan, ama sahasında uzmanlaşan Abdullah b. Ureykî'ti kılavuz olarak tercih etmiştir (İbn Sa'd, 1990, I, 177). Eğer Allah Resûlü liyakat ve ehliyete önem vermeseydi, böyle hassas bir durumda müşrik olan birisinden yardım almazdı.

Hız. Peygamber'in Medine döneminde kişilere görev ve sorumluluk vermedeki davranışlarına yön veren ehliyet ve liyakate uygun olarak hareket ettiği görülmektedir. Bu bağlamda onun, cahiliyye döneminde elçilik görevini yürüten Hız. Ömer'i müşrik ordusuna göndererek barış ve güvenlik içerisinde dönebileceklerini ve savaş yapılmamasını teklif etmek göndermesi (Belâzürî, 2011, I, 248), âmâ biri olmasına rağmen Abdullah b. Ümmü Mektûm'ü defalarca Medine'ye vekil bırakması (İbn Hişâm, ts, III-IV, 279, 284; İbn Sa'd, 1990, II, 23, 57), tayinlerde liyakate önem verildiğini göstermektedir. Resûlullah 629 yılında sefere çıkan Mûte ordusunda önemli kişiler olmasına rağmen bazı sahâbilerin olumsuz söylemlerini dikkate almaksızın geçmişinde kölelik hikayesi bulunan Zeyd b. Hârîse'yi komutan olarak tayin etmiştir (Vâkıdî, 1983, II, 755-769; İbn Hişâm, ts, III-IV, 373-388; İbn Sa'd, 1990, II, 146, 234-238). Yeni İslâm'a girmiş olan Amr b. Âs'ın Zâtü's-Selâsil seferine giden orduya komutan olarak tayin edilmesi (Vâkıdî, 1983, II, 770), ehliyetin ne kadar önemsendiğini ortaya koymaktadır. Yetenekli olanları değerlendiren Hız. Peygamber idarecilik vasfı olmayanları da uyararak bu yönde bir talepte bulunmamalarını tavsiye etmiştir. Bu bağlamda o, Ebû Zer'in idarecilik isteğini: *"Ey Ebû Zer! Sen zayıfsın. Bu valilik bir emanettir. O, kıyamet gününde alçaklık ve perişanlıktır. Onu hakkıyla üzerine alıp gereğini yerine getiren müstesna"* diyerek cevap verdi (Müslim, 1992, İmâre, 16). Diğer bir rivayette ise Hız. Peygamber: *"Ey Ebû Zer! Ben, seni zayıf görüyorum. Kendime sevip istediğim şeyi, senin için de isterim. İki kişi üzerine hâkim olmaktan sakın ve yetim malına veli olma!"* diyerek idarecilik isteğini reddetmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1992, V, 180; Müslim, 1992, İmâre, 17; Ebû Dâvud, 1992, Vesâye, 4; Nesâî, 1992, Vesâye, 10). Bundan dolayı o, vefat edinceye kadar hiçbir idarecilik görevi talebinde bulunmamış ve verilen görevleri de kabul etmemiştir (Aydın, 1994, X, 267). Başka bir rivayette ise Resûlullah: *"Ey Abdurrahman! Emirlik/yöneticilik isteme. Eğer isteğin üzerine sana görev verilirse, istediğin şeyin sorumluluğu sana yüklenir. Eğer isteğin dışında yöneticilik verilirse, o işten yardım görürsün"* (Buhârî, 1992, Ahkâm, 5, 6; Eymân, 1; Müslim, 1992, İmâret, 19; Ebû Dâvud, 1992, Harâc, 2) diyerek yöneticiliğe talip olunmaması noktasında Abdurrahman özelinde Müslümanları uyarmaktadır.

Mekke'nin fethinden hemen sonra Hız. Peygamber Kabe'ye girerek Hız. Ali'den anahtarların getirilmesini (İbn Hişâm, ts, III-IV, 412) veya Bilâl'i göndererek Osman b. Talha'dan anahtarları alıp getirmesini talep etti (İbn Sa'd, 1990, II, 104). Osman b. Talha'dan anahtarları alan Allah Resûlü Kabe'ye girip iki rekat namaz kıldıktan sonra insanlara konuşma yaptı ve Kabe'nin anahtarlarını Hız. Ali'nin (İbn Hişâm, ts, III-IV, 412) veya Hız. Abbâs'ın (Kurtubî, 2010, III, 226) istemesine rağmen: *"Ey Osman! Bugün iyilik yapma günüdür, bu anahtarları al (İbn Hişâm, ts, III-IV, 412; Yılmaz, 2018, 1-20) veya Ey Talha'nın oğlu! Ebedi olarak sende kalması için anahtarları al. Zalimden başka hiç kimse onları senden alamaz"* diyerek anahtarları Osman b. Talha'ya verdi. Sikâye görevini ise amcası Abbâs'a verdi (İbn Sa'd, 1990, II, 104; Taberî, 2010, III, 916). Resûlullah'ın bu uygulamadaki ehliyet ve liyakate önem vermesi, evrensel nitelikte bir davranıştır. Çünkü damadı Hız. Ali ve amcası Hız. Abbâs bu görevin kendilerine verilmesini istedikleri halde onun liyakate öncelik vermesi takdire şayan bir durumdur.

Mekke'nin fethinden sonra ve Huneyn Savaşı'ndan önce Hız. Peygamber fetih günü Müslüman olan ve henüz yirmi yaşında bulunan Attâb b. Esîd'i Mekke valiliğine tayin etmiştir. Halbuki Mekke'de idare noktasında ondan daha tecrübeli kişiler bulunmasına rağmen; ondaki idarecilik yeteneğini gören Resûlullah, toplumdaki yaşlı-tecrübelilerin ağırlığını dikkate almadan onu bu önemli göreve getirmekten çekinmemiştir (İbn Sa'd, ts, II, 110; İbn Abdilber, 1992, 498-499; İbnü'l-Esîr, 2009, III, 194-195; İbn Hacer, 2001, III, 409-410).

Hız. Peygamber 26 Safer 11 tarihinde Pazartesi günü insanlara Rumlara karşı savaşmaya hazırlanmalarını emretti. Ertesi gün Üsâme b. Zeyd'i yanına çağırarak: *"Babanın öldürüldüğü yere git ve atlarla onları ezip geç. Seni bu ordunun başına komutan olarak atadım. Übnâlılara sabah vakti saldır. Haberler onlara ulaşmadan önce acele et ve onları ateşe ver. Allah, onlara karşı sana zafer verirse, fazla eziyet etme. Yanına kılavuzlar al ve önden de gözcüler gönder"* tavsiyesinde bulundu. Çarşamba günü olunca Resûlullah'ın hastalığı humma ve baş ağrısı şeklinde başladı. Perşembe günü ise Resûlullah kendi eliyle Üsâme'ye bir sancak bağladı ve: *"Allah adıyla Allah'ın yolunda sefere çık ve onu inkâr edenlerle savaş"* dedi. Bu ordu içerisinde Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Said b. Zeyd, Katâde b. Nu'mân ve Seleme b. Eslem gibi sahâbenin ileri gelenleri de bulunmaktaydı. Bazı insanlar: *"İlk muhacirlerin başına bu çocuk atanıyor"* diyerek ileri geri konuşmaya başladılar (İbn Sa'd, 1990, II, 145-146). Çünkü o esnada Üsâme on yedi-yirmi yaşları arasındaydı (İbn Abdilber, 1992, s. 76-77; İbnü'l-Esîr, 2009, I, 75-78; İbn Hacer, 2001, I, 52). Bunun üzerine Allah Resûlü çok öfkelenildi ve: *"Ey İnsanlar! Bana, Üsâme'yi komutan olarak atamam hususunda bazılarınızın sözleri ulaştı. Eğer Üsâme'nin komutan olarak atanması hakkında dedikodu yapıyorsanız, şüphesiz ki daha önce babasının komutanlığı için de dedikodu yapmıştınız. Vallahi o, komutanlığa layık bir insandı ve oğlu ondan sonra emirliğe uygun biridir. Onlar en sevdiğim insanlardır ve her iyiliğe layıktırlar. Ona hayır tavsiyesinde bulunun. O, aranızdaki en hayırlı insanlardandır"* diyerek kendilerine gereken cevabı vermiştir (İbn Sa'd, et-1990, II, 146). Hız. Peygamber yönetici atamalarını genel kurallara bağlamış ve toplumun kabilevî eğilimlerini dikkate

almamıştır. O, böyle bir yaklaşımıyla ehliyetli ve liyakatli olan herkesin atanabilmesinin önündeki engelleri kaldırmıştır.

9. Adaletli Olması

Herkesin hakkına riayet etme, hakkını verme, zulüm ve eziyet etmeyip herkes hakkında doğru hüküm vererek hakkı yerine getirme şeklinde tanımlanan (Doğan, ts., 11) adalet kavramı, toplumsal hayatın huzurlu bir şekilde devam edebilmesi için gerekli olan en önemli ilkedir. Adalet sisteminin tesis edilebilmesi için yargının kanunlar önünde herkesi eşit olarak görmesi gerekmektedir. Adaletin sağlıklı yürütüldüğü yerlerde insanlar adaletten tecelli etmesinden ümidini kesmeyip başka alternatiflere yönelmezler. Bu sebeple adalet mülkün temeli olup sosyal düzenin temel dinamiğidir. Bu temel dinamik toplumun kodlarını sarsacak şekilde yozlaştırılmamalıdır. Yani adalet kendisinden feragat edilebilecek kadar basite indirgenmemelidir. Bu açıdan Kur'an: "Allah, sizlere insanlar arasında hükmedeceğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor." (Nisâ: 4/58). "Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (Mâide: 5/8). "Allah, sizlere âdil olmayı emrediyor." (Nahl: 16/90). "Ey Dâvud! Biz seni yeryüzüne idareci yaptık. İnsanlar arasında adaletle hükmet ve nefesine uyma ki, seni Allah yolundan saptırmasın." (Sa'd: 38/26) âyetleriyle adaletin önemine vurgu yaparak ondan asla taviz verilmemesini belirtmektedir. "(Ey Muhammed!) Bundan dolayı sen çağrıya devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların hevâ ve heveslerine uyma ve şöyle de: "Ben, Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum." (Şûra: 42/15) âyeti Hz. Peygamber'in adalet ilkesine uyması gerektiğini belirtmektedir. "Hükmedersen, onlar arasında adaletle hükmet." (Mâide: 5/42) âyeti de bu ilkeyi pekiştirmektedir.

Hız. Peygamber, Kur'an'ın adalet (Okumuş, 2019, 9-180) kavramına yüklemiş olduğu sorumluluk çerçevesinde hareket etmiş ve yaşamının her aşamasında, yakınları bile olsa, adalet ilkesinden asla taviz vermemiştir. Yani Resûlullah'ın tutum ve davranışlarına adalet ilkesi yön vermiştir. Adalet ilkesinden yoksun olan insanların ve toplumların hayatlarında zulüm ve haksızlık eksik olmaz. Bu gerçeği çok iyi bilen Allah Resûlü sahâbîlere her fırsatta adaletli olmalarını tavsiye etmiş, ortaya koyduğu ilke ve prensiplerle bu ilkenin kalıcılığını sağlamaya çalışmıştır. O, Medine'ye hicret ettikten sonra toplumsal barışı sağlamak için Medine Sözleşmesi'nde Müslüman, Yahudi ve diğer unsurlar arasında adaletle hükmedileceği prensibini getirmiştir (Hamidullah, 1993, I, 202-211).

Bedir savaşında alınan esirler arasında Hz. Peygamber'in amcası Abbas da vardı. Hz. Abbas'ın elleri bağlanmıştı. Esirler fidye karşılığı serbest bırakılmaya başlanmıştı, ancak ensardan bazıları Abbas'ın Allah Resûlü'nün amcası olduğunu öğrenince onun fidye ödemediği affedilmesini istediler. Allah Resûlü: "Hayır, asla böyle bir şey olamaz. Onun ödemek zorunda olduğu fidyenin tek bir dirhemi dahi başıslanamaz" (Buhârî, 1992, Megâzî, 53) diyerek yakını dahi olsa farklı muameleye tabi tutulamayacağını belirtmiştir. Mahzûm kabilesinden hırsızlık yapan Fâtıma bint Esved b. Abdilesed isimli bir hanımın durumu, Kureyşli Müslümanları kederlendirmişti. Bunun üzerine bu hanımın affı için "Resûlullah ile kim konuşabilir?" derken bu işe: "Hz. Peygamber'in çok sevdiği Üsâme b. Zeyd'den başka kimse cesaret edemez" dediler. Bunu Üsâme'ye söylediler. O da Hz. Peygamber'den bu hanımın affedilmesini istedi. Allah Resûlü ise Üsâme'ye: "Allah'ın hududundan bir haddin kaldırılması hakkında aracılık mı yapıyorsun?" diye kızdı ve ardından kalkıp bir hutbe irad etti ve: "Ey insanlar! Sizden önceki kavimlerin helak olmalarının sebebi şudur; aralarında makam ve mevki sahibi olmayan biri hırsızlık yapınca, hemen cezaya çarptırılırdı" diyerek kararlılığını ise şöyle belirtti: "Allah'a yemin olsun ki, Muhammed'in kızı Fatıma da hırsızlık yapsaydı, mutlaka onun elini de keserdim." (Buhârî, 1992, Hudûd, 12). Daha sonra Hz. Peygamber bu hanımın elinin kesilmesini emretmiş, emir gereğince hırsızlık yapanın eli kesilmiştir (Müslim, 1992, Hudûd 9; Ebû Dâvud, 1992, Hudûd 4). Bu örnek adaletin tecelli etmesi konusunda Hz. Peygamber'in hassasiyetini ortaya koymaktadır. Çünkü Adaletin olmadığı toplumlarda zulüm ve anarşi kendini göstererek toplumsal isyanlar çıkar, yargıya ve bireylerin birbirlerine olan güveni kaybolur. Hukuki otorite sarsıldığı için insanlar kendi haklarını korumanın yollarını aramaya başlarlar. Allah Resûlü bu hususa: "Bir toplumda hak ve adaletten uzak hükümler verilirse, kan dökümü yaygınlaşır" (Mâlik b. Enes, 1992, Cihad, 26) diyerek işaret etmektedir. Hz. Peygamber hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyametin yakıcı sıcağında, arşın ferahlatıcı gölgesinden istifade edecek yedi sınıf insandan bahsederken en başta adaletli davranan idarecileri saymış (Buhârî, 1992, Ezân, 36; Zekât, 16; Rikak, 24; Hudûd, 19; Müslim, 1992, Zekât, 91; Tirmizî, 1992, Zühd 53; Nesâî, 1992, Kudât, 2), adil devlet başkanlarından ve yöneticilerinden övgüyle bahsetmiş (Buhârî, 1992, Edep, 36; Müslim, 1992, İmâre, 5, 18; Cennet, 63), ailesine ve emri altındakilere adaletle muamele edenlere Allah tarafından kıyamet gününde büyük mükâfatlar verileceğini bildirmiştir (Müslim, 1992, İmâre, 5, 18; Nesâî, 1992, Kudât, 1).

Babası, Numân b. Beşîr isimli genç bir sahâbiye malının bir kısmını vermiş, ancak diğer çocuklarını bundan mahrum etmişti. Durumdan haberdar olan Resûlullah: “Allahtan korkun ve çocuklarınızın arasında adaletli olun” (Müslim, 1992, Hibât, 13) diyerek adaletin her alanda gözetilmesinin gereğini vurgulamıştır. Bir gün torunları Hasan ve Hüseyin aynı anda Resûlullah’tan su istediler. O da önce Hasan’a sonra da Hüseyin’e su verdi. Bunun üzerine Hz. Fatıma, “Ey Allah’ın Resûlü! Suyu neden önce Hasan’a verdin. Hasan’ı daha mı çok seviyorsun” diye sordu. Allah Resûlü: “Hayır, ilk önce suyu Hasan istedi” cevabını verdi (Ahmed b. Hanbel, 1992, I, 101). Böylece Hz. Peygamber torunlarını severken bile adaleti gözetirdi ve: “Bağış ve ihsanlarımızda çocuklarınıza adaletli davranınız.” (Buhârî, 1992, Hibe, 12) diyerek hiç kimse arasında ayırım yapmadığını göstermektedir. Bu sebeple adalet ilkesi toplumun her kesimine uygulanmalı ve insanların güvenleri kazanılmalıdır. Herkese gerekli olan bu ilke, ödün verilemeyecek kadar da hassastır.

Sonuç

İnsanı değerli kılan, kaliteli yapan ve diğerlerinden ayırt eden en önemli özelliği, sahip olduğu üstün insanî vasıflarıdır. İnsanlar bu özellikleriyle tanınırlar ve kendilerini kabul ettirirler. Sağlıklı ve etkili iletişim kurmada insanların duygu ve düşünceleri kadar, davranışları da önemlidir. Kişinin kendisini ifade edip mesajını iletmesinde ahlakî özelliklerinin ve kişilik kazanımlarının etkisi büyüktür. En önemli mesajı ileten de peygamberler olduğu için üstün ahlakî vasıflara sahiptirler. Hz. Peygamber, risâlet görevini üstlenmeden önce toplum içerisinde güvenilir bir arkadaş, dürüst bir tüccar, saygın bir dost ve kaliteli bir insan olarak bilinmekteydi. Onun erdemli ve faziletli davranışları nübüvvet döneminde insanları ikna edici bir özelliğe kavuşmuştur.

Kur’ân, Resûlullah’ın üstün ahlaka sahip olduğunu, model alınması gerektiğini, yumuşak huylu olduğunu, sert ve kaba olmadığını vurgulamaktadır. Bu özellikler sahip olan Hz. Peygamber saygın, ölçülü, güvenilir, vefalı, Müslümanlar tarafından sevilen ve takdir edilen, doğruluğundan ve samimiyetinden şüphe edilmeyen bir karaktere sahiptir. Merhamet duygusuna sahip olan Allah Resûlü muhatapları kendisine ne kadar karşı çıkarlarsa çıksınlar, bu temel ilkedен asla ödün vermeyerek çizgisini sürdürmeye devam etmiş ve bu duygularını sadece insanlara değil, bütün canlılara karşı da göstermiştir. O, insanlar arasında asla ayırım yapmamış, mütevazılığının gereği olarak herkesle iletişime geçmiştir. Kendisinin övülmesine izin vermemiş, insanlardan sadır olan hataları en iyi şekilde ifade etmeye çalışmış, onurlarını ise asla incitmemiştir. İnsanların duygu ve düşüncelerine önem vererek kendilerini gerçekleştirmelerine imkân tanımış, din ve vicdan hürriyeti kapsamında farklı dinlere ve inançlara saygılı olarak özeldе Müslümanlara genelde ise bütün insanlara en güzel bir şekilde örnek olmuştur.

Hz. Peygamber düşüncelerini yaymaya çalışırken karşılaştığı zorluklar karşısında yılgınlık göstermemiş, kararlı bir şekilde amacına ulaşmaya çalışmış, değil müslümanları düşmanlarını bile affetme yüceliğini göstermiştir. Doğru bir karara ulaşmak için ortak aklı harekete geçirmeye çalışmış, alınacak kararın sorumluluğuna herkesi ortak etmiştir. Onun sahip olduğu hoşgörü herkesi kuşatmış, tayinlerde ise liyakat ilkesinden asla taviz vermemiş, yetenekli olanları değerlendirmiş, toplumun her kesimine adalet ilkesi çerçevesinde muamele etmiştir.

KAYNAKÇA

- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ (1992). *Tarih Boyunca Tevhîd Mücâdelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*. Trc. Ahmet Asrar. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Afzalurrahman (1996). *Siret Ansiklopedisi*. Trc. Komisyon. İstanbul: İnkilâb Yayınları.
- Ahmed b. Hanbel (1992). *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Arslan, İhsan (2014). *Beşerî ve Siyasî Yönleriyle Hz. Peygamber'in Hoşgörüsü*. Rize: STS Yayınları.
- Aydınlı, Abdullah (1994). “Ebû Zer el-Gıfârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c.X, ss. 266-269). İstanbul: TDV Yayınları.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (2011). *Ensâbü'l-Eşrâf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (1988). *Delâilü'n-Nübüvve*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Bezzâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed (2001). *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru Sâdir.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (1992). *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Canan, İbrahim (1998). *Peygamberimizin Tebliğ Metodları*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Çağrı, Mustafa (1988). “Af”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. I, ss. 394-395). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (1992). *Sünenü'd-Dârimî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Diyyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin (2009). *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefis*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Doğan, D. Mehmet (ts). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ülke Yayın Haber Tic. Ltd. Şti.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (1992). *Sünenü Ebî Dâvud*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Erul, Bünyamin (1997). *Sahabe'nin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fethi Yeken (1992). *Davet Yolunda Hazırlık*. Trc. Ziya Eryılmaz, İstanbul: Ravza Yayınları.
- Fethi Yeken (1993). *İslâmî Harekette Fikri Hastalıklar*. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Güner, Osman (2006). *Sünnet'ten Topluma*. Ankara: Fecir Yayınevi.
- Ğazâlî, Muhammed (1994). *Fikhu's-Sîre*. Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- Hamidullah, Muhammed (1995), “Hicretten Sonra Hz. Peygamber'in Davranışlarındaki Hoşgörü”. Trc. Mustafa Aşkar. *Diyanet İlmî Dergi*. (c. XXXI, s. 1, ss. 3-11). Ankara: TDV Yayınları.

- Hamidullah, Muhammed (1991). *H. Peygamber'in Savaşları*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Hamidullah, Muhammed (1993). *İslâm Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Heysemî, Ebu'l-Hasen Nuruddîn Ali b. Ebi Bekir b. Süleyman (1967). *Mecmâu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Hudari Bey, Muhammed (1992). *Nûru'l-Yakîn fi Sireti Seyyidi'l-Murselîn*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- İbn Abdilber, Ebû Amr Yûsuf b. Abdullah en-Nemevî (1992). *el-İstâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (2001). *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ts). *es-Sîratü'n-Nebeviyye*. Kahire: Dâru İbn Kesîr.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail (1994). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebül'Fidâ İsmail (ts). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid (1992). *Sünenü İbni Mâce*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (1993). *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbn Sa'd, Muhammed (1990). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (1992). *Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Meğâzi ve's-Şemâili ve's-Siyer*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed (2009). *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram (1979). *el-Kâmil fi't-Târîh*. Beyrut: Dâru Sâdir.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fadl İyâz b. Musab. İyâz (ts). *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed (ts). *İrşâdü's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (2010). *el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Kutub, Seyyid (ts). *Fi Zilâli'l-Kur'ân*. Trc: M. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa, İstanbul: Madve Yayınları.
- Mâlik b. Enes (1992). *el-Muvatta*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc (1992). *Sahîhu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (1992). *Sünenü Nesâî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Okiç, M. Tayyib (1960). İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VII, ss. 11-20, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Okumuş, Namık Kemal (2019). *Saç Ağartan Uyarı Adalet Neyimiz olur ya da Darası Alınmış Adalet*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Önkâl, Ahmet (1992). *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*. Konya: Esra Yayınları.
- Özbek, Abdullah (1994). *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra Yayınları.
- Râzî, Fahreddîn (1307). *Mefâtîhu'l-Ğayb*. İstanbul: Yayınevi yok.
- Rızâ, Muhammed (ts). *Muhammed*. Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- Sakallı, Talat (1996). *Hadislerle İslâm'da Hoşgörü ve Kolaylık*. İzmir: Çağlayan Kitabevi.
- Semhûdî, Nuruddîn Ali b. Ahmed (2010). *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*. Kahire: Dâru't-Talâi'.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebi Bekir (ts). *el-Câmiu's-Sâğîr*. Dimeşk: Yayınevi yok.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (2010). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (1997). *Târîhu'l-Ümm ve'l-Mülûk*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (1992). *Sünenü't-Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Vâkîdî, Muhammed b. Ömer (1983). *Kitâbü'l-Meğâzi*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Yılmaz, Ali (2018). "Hz. Muhammed'in Ehliyet ve Liyakat Merkezli Görevlendirmeleri: Osman b. Talha Örneği. *İSTEM*, c. XVI, s. 31, ss. 1-20, Konya: İSTEM Yayınları.
- Yılmaz, Muhammed (2016). *Kur'ân'da Siyasi Düzenin Temel İlkeleri*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Yılmaz, Muhammed (2013). *Peygamber Efendimizin 1001 Özelliği*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (1985). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (2009). *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.